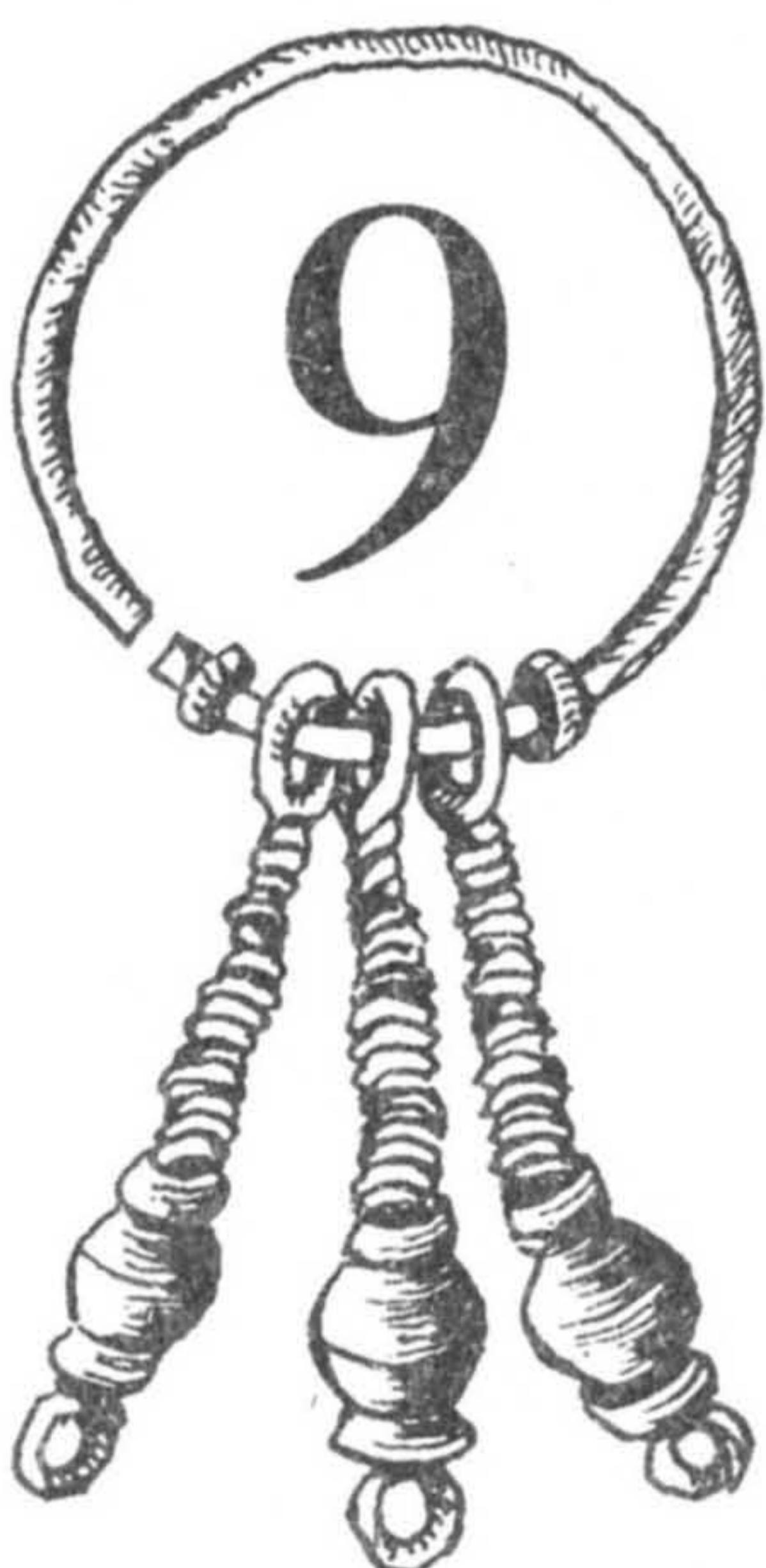

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS ARCHEOLOGIJA

PETRO TARASENKOS 100-OSIOMS GIMIMO METINĖMS PAŽYMĖTI

VILNIUS "ACADEMIA" 1992

Ats. redaktorė ist. m. dr. LMA narė korespondentė
REGINA VOLKAITĖ-KULIKAUŠKIENĖ

Piešiniai ILONOS KERŠULYTĖS, DAIVOS KAZLAUSKAITĖS ir straipsnių autorių
Nuotraukos straipsnių autorių ir KAZIMIERO VAINORO

REGIONAL DIFFERENCES IN SAMOGITIAN CLOTHING

LAIMA VAITKUNSKIENĖ

SUMMARY

According to archeological data of the "Samogitia" expedition (1975), a monolithic Samogitian culture was determined to exist in the 5th-12th centuries. Three regional variants represent it: 1) Western (the Jūra basin), 2) Eastern (the Nevezis basin), 3) Northern (the Šiauliai and Radviliškis districts).

The remains of Samogitian clothing found in the burial grounds explored in the mentioned regions are of special interest.

A small article carries the instruction on one type of headrings only. The material of the Žviliai burial grounds (the Šilalė distr., 7-8 cent.) excavations was used for their reconstruction. The elements of the clothing characteristic to the women's costume of the West region are described here. It is supposed that the same type of a headring found in the burial grounds of other regions testifies to the influence of the West Samogitian culture upon its neighbours.

The headrings discussed in the article are distinguished for their sumptuousness. The front part consists of a 4-4.5 cm-wide row woven of bronze chains and coloured threads. A row of bronze chains and rings decorates the edge of the spiral. At the back of the head the threads of the row pass through the 14-17 cm-long and 2-2.5 cm-wide bronze spirals. Untied threads of skeins were spread on the shoulders and adorned with bronze spirals and chains. Besides that a cooured tuft of the threads passed through the spiral and the ends of the threads used to fall over the shoulders freely. A small wooden whittled stick was stuck in the spiral for the headring not to loose and hold fast on the head. It happens to find sticks with sharp pointed ends. After a thorough analysis one pin proved to be made of juniper. It is of great interest because the researches of Lithuanian mythology and

folklore consider the cult of juniper reaching back as far as the Stone Age in Lithuania. In the tribal system juniper was associated with the chtonnic personage the devil. In some mythologists' opinion, the devil is a sovereign god, guardian of the dead and animals as well as of the land and rural community. Thus, a twig of juniper passed through the headring could have a magic purpose.

It is supposed that the owners of sumptuous headrings belonged to nobility. Their clothes were decorated with original bronze sets of adornments. Some adornments were covered with ornamented silver plates.

According to the data of the Žviliai burial grounds excavations it is confirmed that in the Jūra basin women wore headrings as long ago as the end of the Old Iron Age, i.e. when the mentioned region had not yet been incorporated into the Samogitians's union by force in the 5th century.

Though local inhabitants became Samogitians gradually, the sources of the Samogitian culture spread in the Jūra basin reach far back before that time. The above-discussed headrings of the local origin testify to the fact.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1. Situational scheme of the examined graves in Žviliai
Fig. 2. Parts of headrings (graves No 196, 221)
Fig. 3. Design types of the loose ends of headrings
Fig. 4. The way of wearing of a headring
Fig. 5. Complete set of bronze adornments (grave No 197)

SMULKUSIS PAPUOŠALŲ IŠ SPALVOTŲJŲ METALŲ DEKORAS

KĘSTUTIS JANKAUSKAS

Baltų genčių papuošalai, pagaminti iš spalvotųjų metalų, nuo seno traukia tyrinėtojų dėmesį. Jvairumu, formų raiška, ornamento variacijomis, puošnumu jie yra vertinga medžiaga jvairioms archeologijos problemoms spręsti, todėl jie buvo analizuoti ir tyrinėti jvairiausiais aspektais [1]. Vienas jų - dirbinių metalo sudėtis, kelių spalvotųjų metalų derinimas [2]. Tyrimų duomenys leido iškelti daugelį klausimų, susijusių su spalvotųjų metalų žaliavos šaltiniais, prekybiniais ryšiais, gamybos procesu, dekoru, ir atsakyti į juos.

Pasitelkus į pagalbą tikslią analitinę techniką, leidusią pažvelgti į smulkiausių dirbinio dalių struktūrą, buvo atskleista nemažai senųjų amatininkų paslapčių. Išaiškintas alavo kaip lydmetalo ir dengiamojo metalo vaidmuo.

Šiame straipsnyje skelbiami 16 naujių dirbių analizijų, atliktų chem.m.k. E.Matulionio, rastriniu mikroskopu-mikroanalizatoriumi JXA-

50A, duomenys. Analizuotos naujos papuošalų grupės leido iškelti dar nenagrinėtus klausimus, užpildyti kai kurias ankstesnių tyrimų spragas. Ištirtieji dirbiniai (iš viso 16) rasti 2 kuršiams skiriamuose kapinynuose: Pryšmančiuose-I (15) ir Genčiuose-I (1) (abu Kretingos raj.). Tai kryžiniai smeigtukai, puošti 5 kūgeliais, lankinės laiptelinės segės, smeigtukai trikampėmis galvutėmis, naudoti galvos dangai susegti, apskrita plokštelinė segė bei apvijos, moterų naudotos šukuosenoms daryti. Nors šie dirbiniai iš pirmo žvilgsnio labai skiriasi išvaizda, visi jie turi bendrą dekoratyvinį elementą - kūgelius, suteikiančius jiems sudėtingą erdinę konfigūraciją. Kūgeliai paskirtis, gamybos technikos ypatumai, prasmė ir aptariami šiame straipsnyje.

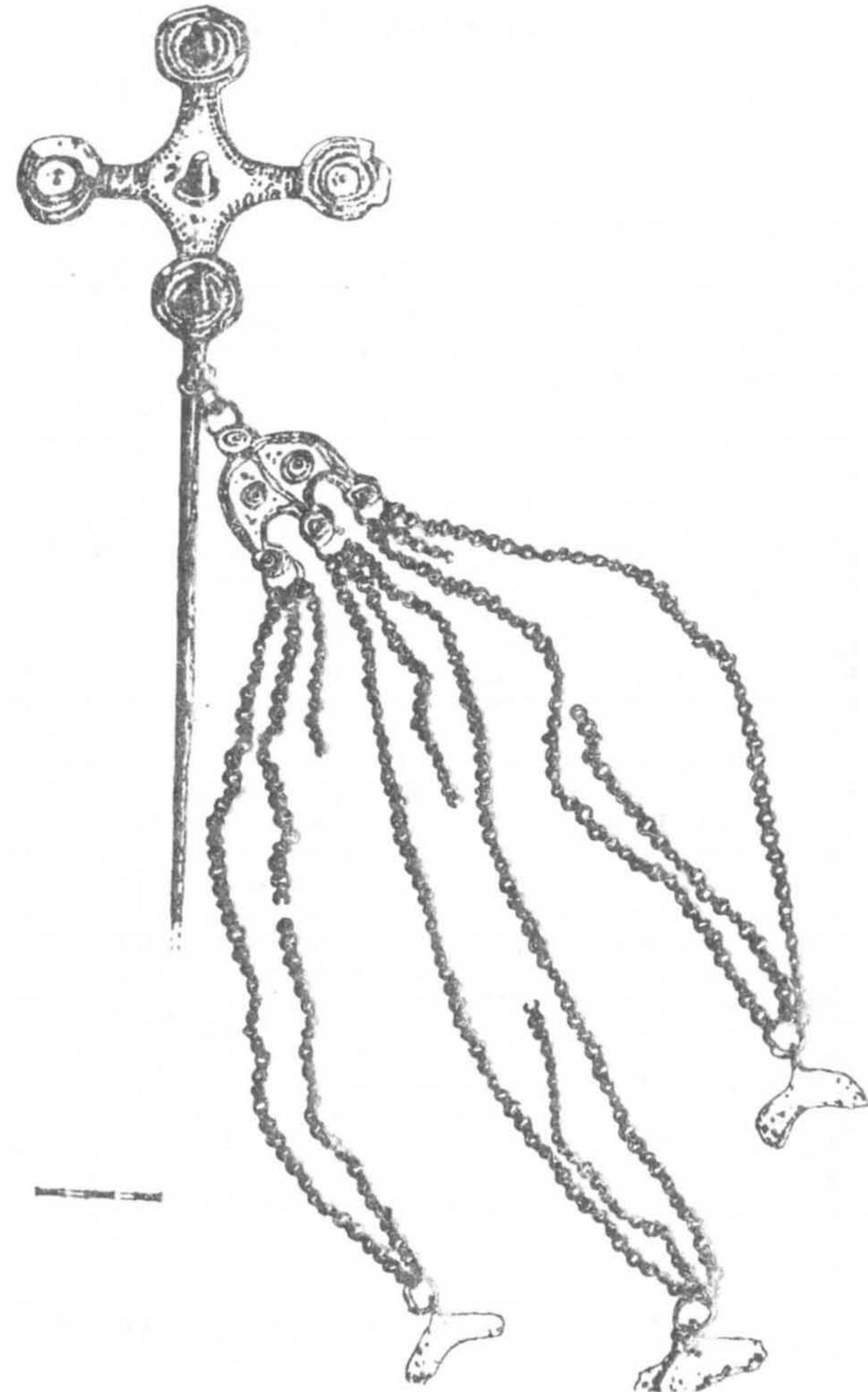
Pirmiausia derėtų nors užsiminti apie kryžinius smeigtukus, kurių galvutės puoštos kūgeliais. Šio tipo smeigtukų gamybos technologija plačiai analizuota [3, 4]. Smeigtukai pasižymi

keliomis ypatybėmis, kurių neaptarus, būtų sunku kalbėti apie kitų analizuotų papuošalų gamybą.

Tirti 5 smeigtukai iš Pryšmančių-I kapinyno. Visi jie rasti moterų kapuose Nr.7, 9, 21, 23 (2 smeigtukai), atitinkamai lauko Nr. 119, 131 (1984 m. tyrinėjimai), 45, 52, 53 (1985 m. tyrinėjimai). Pagrindinė šio tipo smeigtukų dekoratyvinė dalis yra kryžma galvutė, kurios dekorui ir buvo skiriamas didžiausias dėmesys. Be to, smeigtukai galėjo būti puošiami jvairiais prie jų tvirtinamais kabučiais bei grandinėlėmis. Analizuotos visos minėtos smeigtukų dalys.

Pirmiausia reikėtų aptarti galvučių dekorą. Galvutės pagamintos gana paprastai: iš kelių milimetru storio skardos lakšto iškirpdavo norimos konfigūracijos detalę, prie kurios prikne-dydavo adatą. Taip buvo gaunamas smeigtuko pagrindas. Didelis lygus skardos plotas reikalavo dekoruodavo visą galvutės paviršių; dažniausiai prie smeigtuko galvutės tvirtindavo sidabrinę ornamentuotą plokštelynę.

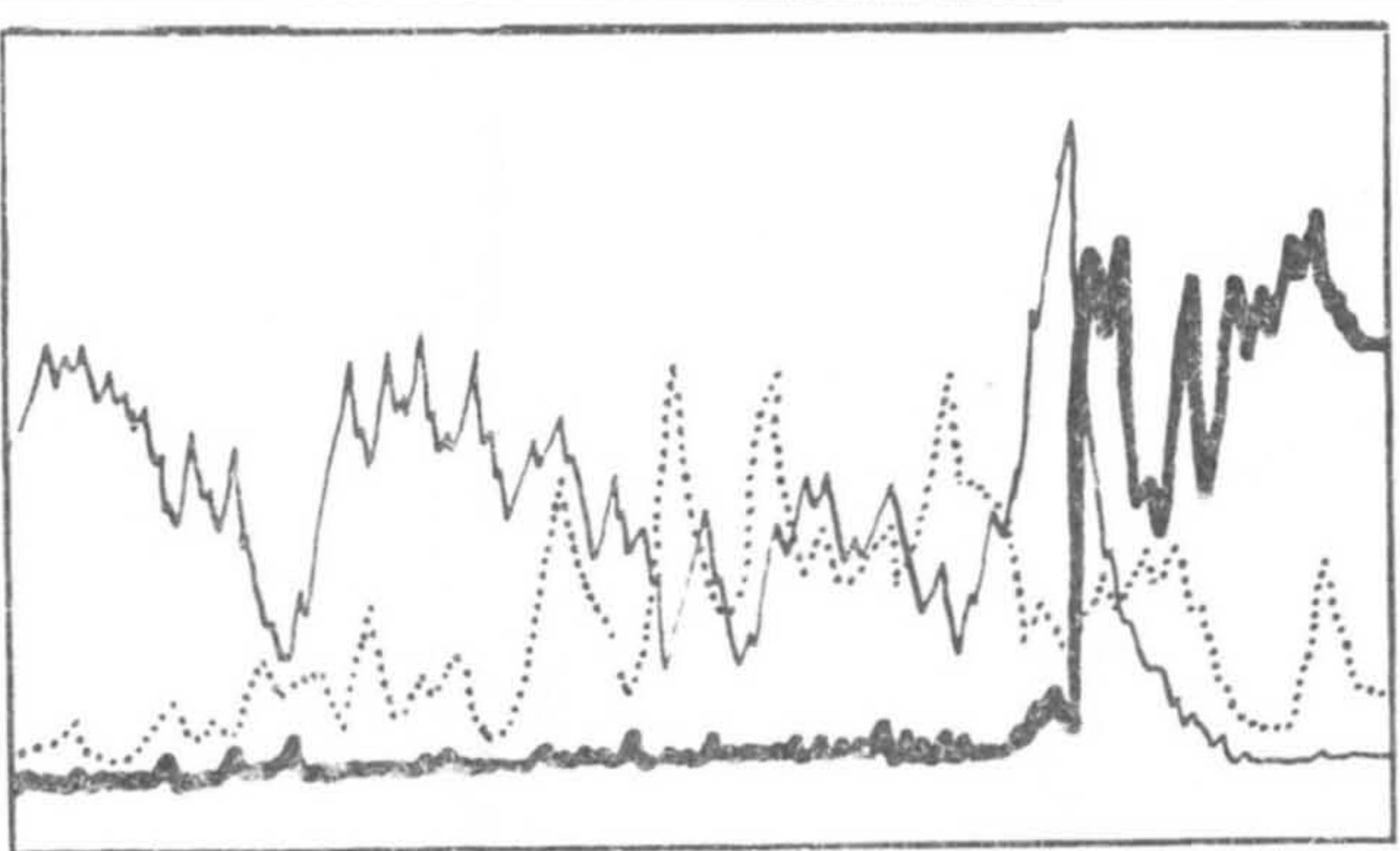
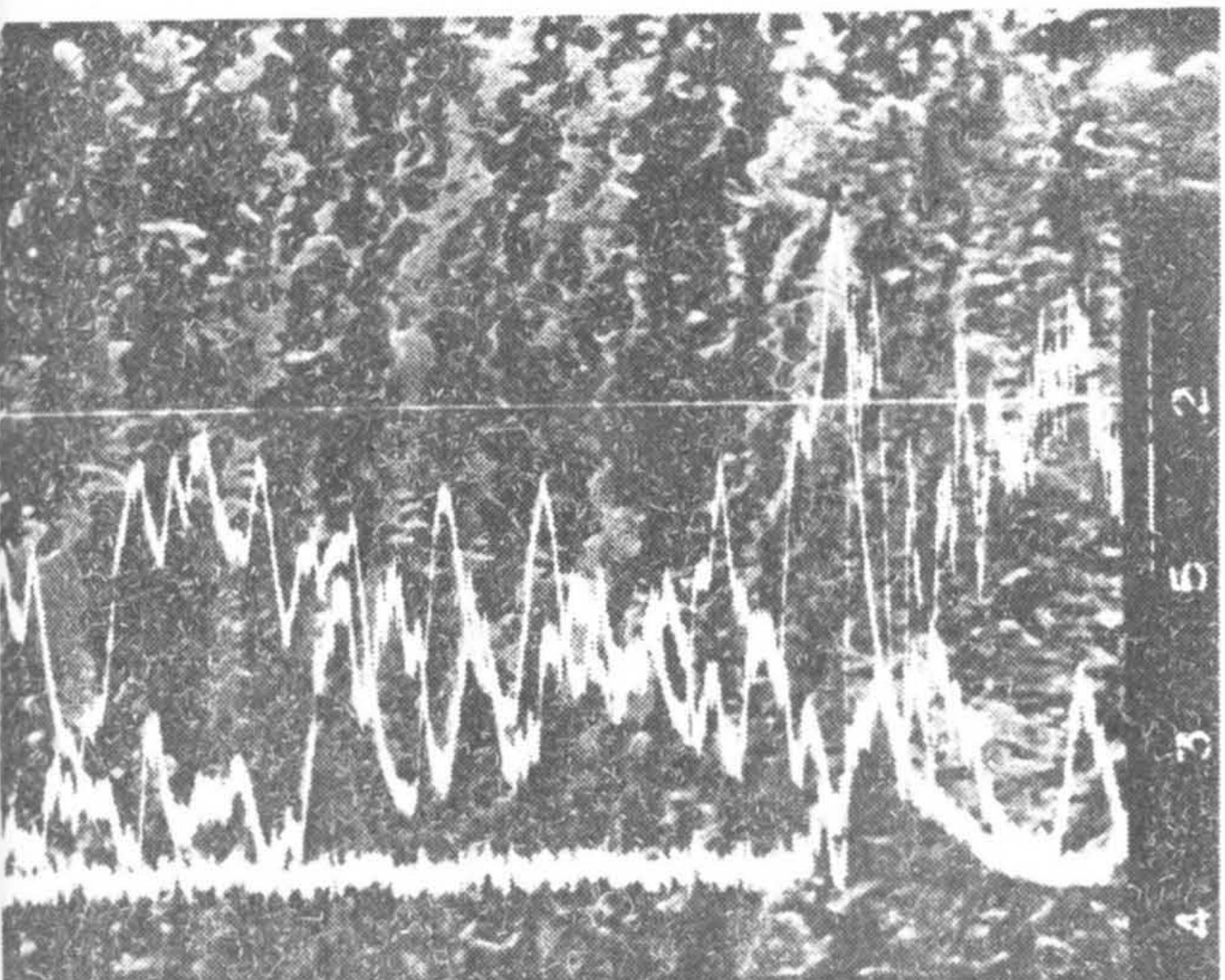
Tai buvo ekonomiškas ir racionalus sidabro panaudojimas (galvutė atrodydavo kaip sidabrinė) bei patogus būdas jvairiausiam paviršiaus dekorui išgauti, iš "blogosios" pusės paruoštą tvirtinimui ploną sidabrinę plokštelynę išmarginant kaltiniu ornamentu. 4 iš 5 minėtų tirtų smeigtukų dekoruoti buzent taip prie žalvarinio pagindo alavu priliuojant sidabrinę plokštelynę. Litavimo mechanizmas puikiai matomas, optinių priemonių pagalba pažvelgus į sidabrinės plokštelynės ir alavo lydmetalo sandūros vietą (pav. 2, 5, 6). Nuotraukose matomos baltos kreivės - tai atskirų elementų pasiskirstymo skanavimo kelyje (tiesi horizontali linija nuotraukos viduryje) atspindys; kreivių reikšmės išsiskiria didelė alavo, t.y. lydmetalo sankarpa. Smeigtuko analizė parodė, jog sidabrinė galvutės danga (77% metalinio sidabro) prie pagrindo tvirtinta alavo lydmetaliu (18% metalinio alavo) (žiūr. lentelę 1, pvz. 3, 4). Analogiška technologija taikyta gaminant ir kitą smeigtuką iš to paties kapo (lauko Nr. 53) (pav. 3:2, lent. 2) bei smeigtuką, rastą kape Nr. 7, lauko Nr. 119 (pav. 4), tik pastaruojų atveju, be alavo, gerai išsiskiria ir švino sankarpa (25% metalinio švino, žr. lent. 3) (pav. 5, 6). Sidabrinė danga naudota ir smeigtuko, rasto kape Nr. 21 (pav. 7, lent. 4), papuošimui.

Pav. 1. Kryžinis smeigtukas, puoštas kūgeliais (Pryšmančiai-I, Kretingos raj., kapas Nr. 23, lauko Nr. 52)

Kiek kitaip gamintas smeigtukas, rastas kape Nr. 9, lauko Nr. 131 (pav. 3:1). Jo galvutės paviršiuje sidabro neaptikta, nors aiškiai matyti, jog vietomis išlikusi ornamento dalis, t.y. paviršinis sluoksnis nėra visiškai nutrupėjęs. Analizė parodė, jog smeigtuko galvutė buvo padengta alavo sluoksniu (30% metalinio alavo, žr. lent. 5, pvz. 2, 3), kuris sudarė sidabrinės dangos jvaizdį ir kartu leido taupyti brangų sidabrą. Plačiau į alavo kaip sidabro pakaitalo problemą nėra prasmės gilintis, kadangi ji pakankamai išsamiai aptarta [3-6].

Balkšvos spalvos, jvairiu, tačiau neryškiai išsiskiriančiu kaltiniu ornamentu puoštas smeigtukas dar nepatenkino vartotojų, dažniausiai moterų, poreikių, neatitiko to meto skonio bei mados reikalavimų, o gal ir pasaulio erdvės įsivaizdavimo. Trūko dar vieno labai svarbaus

Pav. 2. Kryžinio smeigtuko (pav. 1) galvutės dangos tvirtinimo schema, $\times 500$. Kreivės nuotraukoje ir paaškinamajame brėžinyje rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje (balta tiesi linija nuotraukoje)

elemento - kūgelių, suteikiančių plokščiam dirbiniui erdinį iprasminimą, meniniu ir spalviniu požiūriu pagyvinančių dirbinį šešelių žaismu. Kūgelių tvirtinimo procedūra nesudėtinga, tačiau reikalavo tam tikrų įgūdžių. Prie smeigtuko galvutės tvirtintieji kūgeliai buvo sulenkiami iš plonos sidabrinės skardos, o lenkimo siūlė sultuojama. Galvutėje buvo pragręziamos 5 skylutės, iš kurias įkišami strypeliai iš apatinės pusės buvo užplakami, užkniedijami, ir kartu laikydavo ne tik kūgelius, bet ir kai kuriais atvejais tvirtindavo kryžmą prie adatos. Kūgelius pric strypelių dažniausiai liuodavo švino lydmetalais, tačiau naudotas ir alavas. Litavimo juo pėdsakų pastebėta tiriant jau minėto smeigtuko, rasto kape Nr. 23, lauko Nr. 52, kūgelius (pav. 8, lent. 1, pvz. 5). Tačiau lydmetalais pastebimas tik kūgelių viršūnėse, likusioji kūgelių

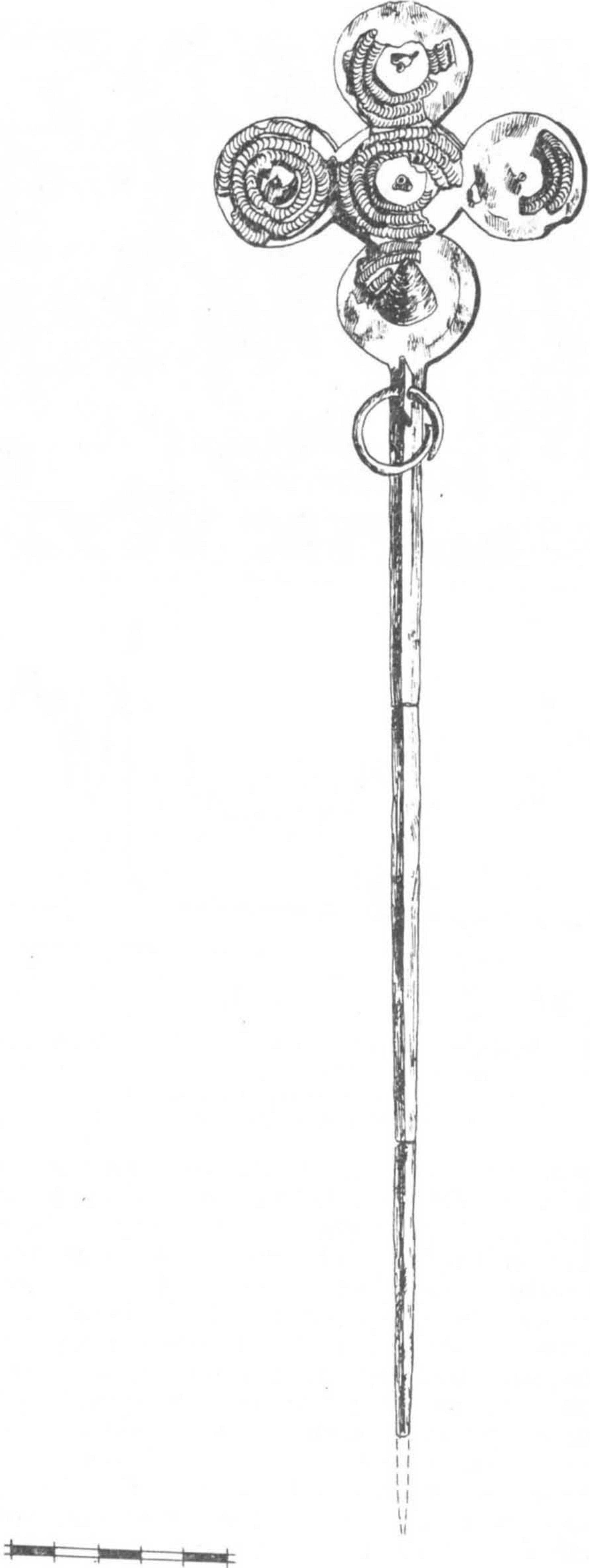
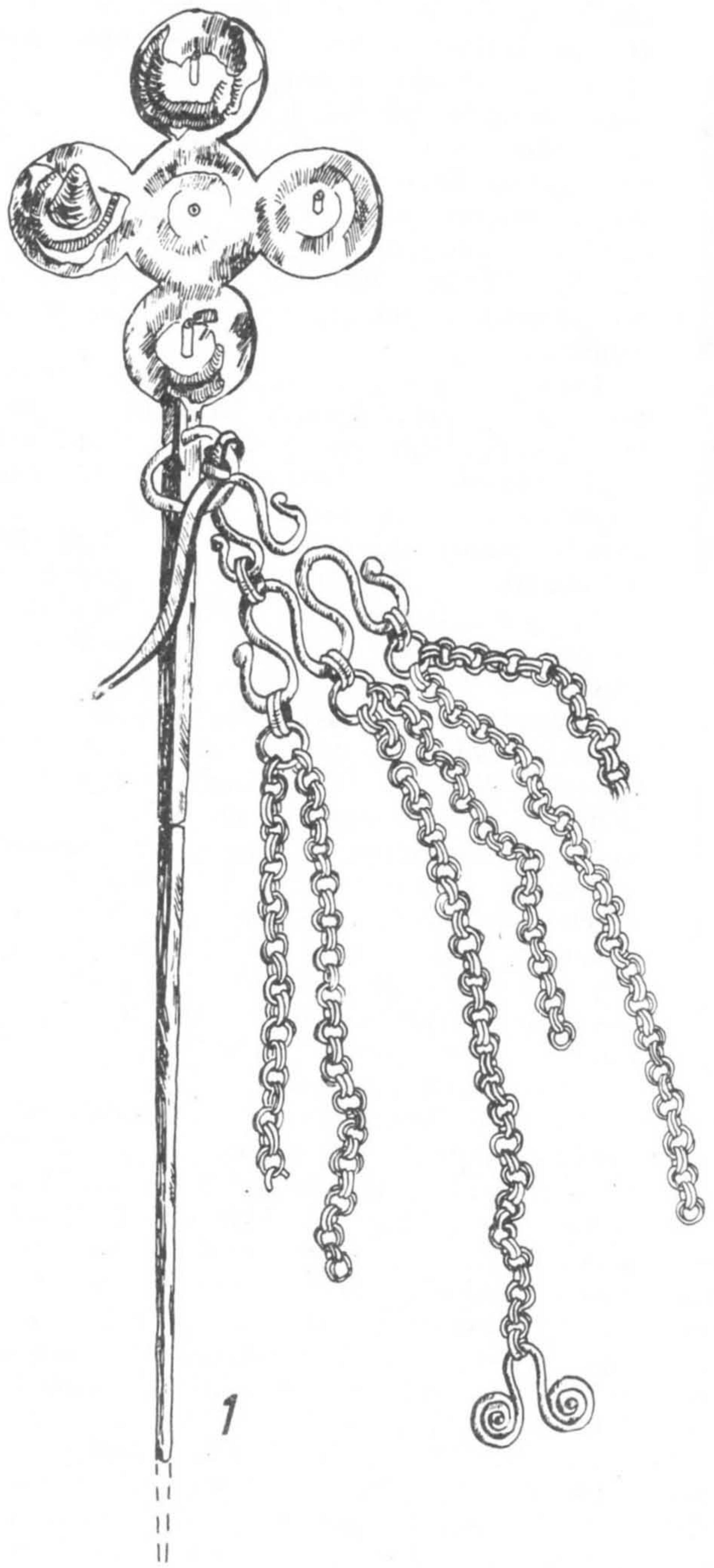
tūrio dalis dažniausiai buvo užpildoma moliu, smėliu, o tai gerai išlikusių daugelio smeigtukų kūgelių turinio tyrimai spektrografijos metodu. Molio ir smėlio priemaišos tirtaisiais atvejais tikrai negalėjo patekti į kūgelių vidų, smeigtukui gulint žemėje, kaip jos nepateko į viršūnę, kuri aiškiai buvo užpildyta lydmetaliu. Molio ir smėlio priemaišos nustatytos ir tiriant gerai išsilaikiusį smeigtuką iš kapo Nr. 23, lauko Nr. 52. Minėti elementai leido išlaikyti iš plonos skardos pagamintų kūgelių formą ir taupyti lydmetalį.

Pabaigus galvutės apdailą, prie smeigtuko kabindavo įvairios formos kabučius ir grandinėles. Kabučiai taip pat kartais dengiami prilituotomis sidabro plokštélémis (pav. 1, lent. 1). Grandinėlės ir jų galuose kabinti kabučiai tik kartais puošti įkartų eilėmis ar kitu kaltiniu ornamentu. Taip išbaigtas smeigtukas turėjo tvirtą pagrindą, erdinę kūgelių struktūrą bei baltams būdingus kabučius ir grandinėles, praplečiančias puošybinę dirbinio sferą.

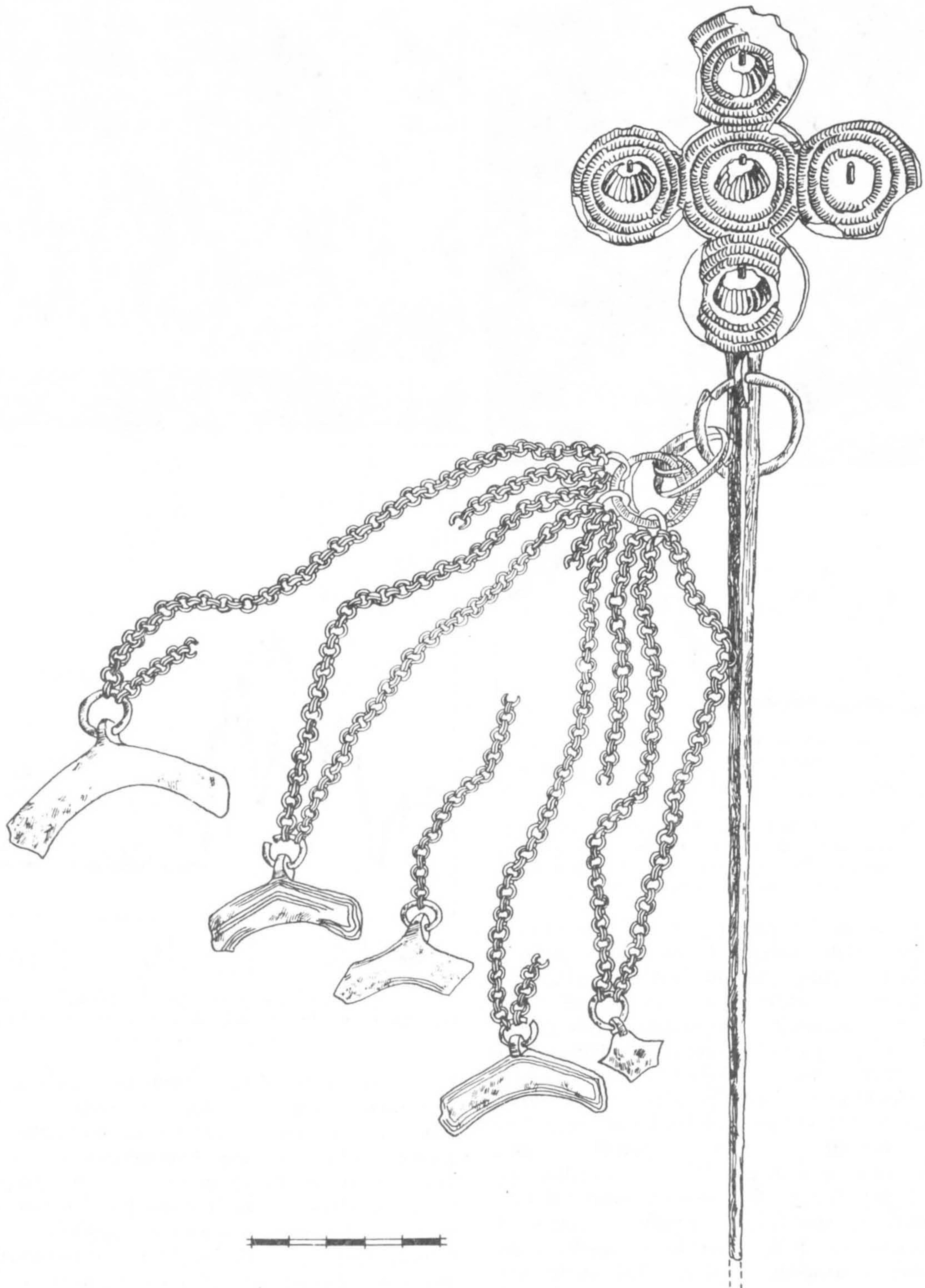
Pažymėtina dar viena svarbi smulkmena, pastebėta smeigtukų tyrimo metu: visų 5 tirtųjų dirbinių kūgelius laikę kniedės-strypeliai pagaminti iš tuščiavidurių vamzdelių. Tai, matyt, nėra atsitiktinumas: iš tokių pat tuščiavidurių vamzdelių gamintos ir 3 iš 5 smeigtukų grandinėlės; analogiškas reiškinys pastebėtas ir anksčesniu tyrimu metu. Kaip parodė tyrimai, vamzdeliai viduje niekuo neužpildyti. Kokia tokio preciziško darbo prasmė ir kaip plačiai buvo paplitęs tokios technologijos naudojimas, kol kas sunku pasakyti.

Kryžiniai smeigtukai - vieni didžiausių papuošalų. Būtent jų gamyboje ir panaudota daugybė įvairiausių technologinių įgūdžių bei dideli dekoratyviniai kūgeliai. Mažesni ir kitaip pagaminti kūgeliai naudoti nedidelių smeigtukų trikampe galvute, skirtu moterų galvos dangai susegti, gamyboje. Iš viso išanalizuoti 4 šio tipo dirbiniai: 3 iš Pryšmančių-I kapyno moterų kapų Nr. 7, 9 (1984 m. tyrinėjimai, lauko Nr. 103, 125) ir 21 (1985 m. tyrinėjimai, lauko Nr. 28) bei iš Genčų-I kapyno moters kapo Nr. 171, lauko Nr. 40. Visi 4 SMEigtukai aptiki dešinėje galvos pusėje. SMEigtukai iš Pryšmančių-I kapyno išliko labai blogai; geriau išliko SMEigtukas iš Genčų-I kapyno (pav. 9). Jis pirmiausiai ir tirtas.

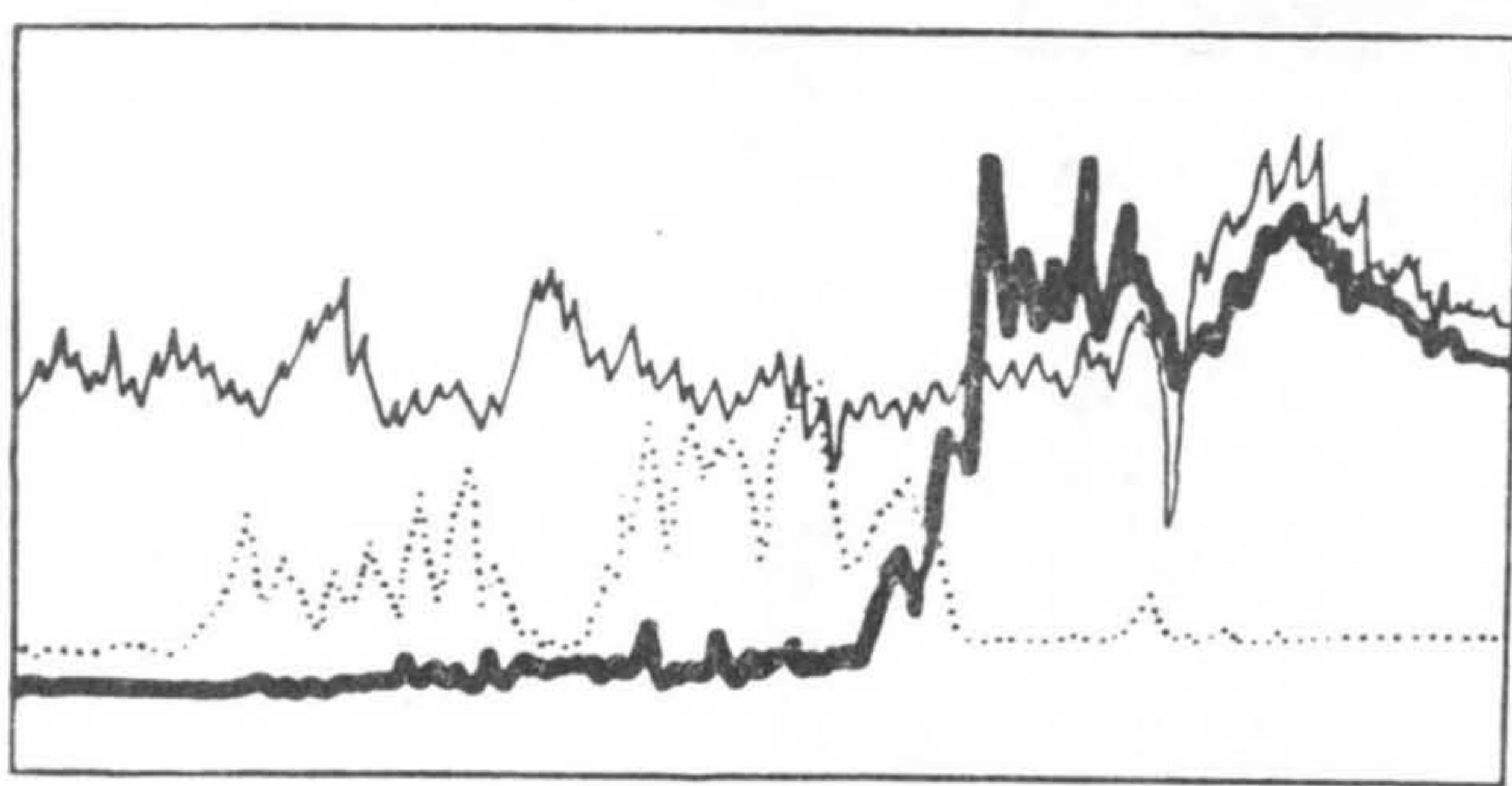
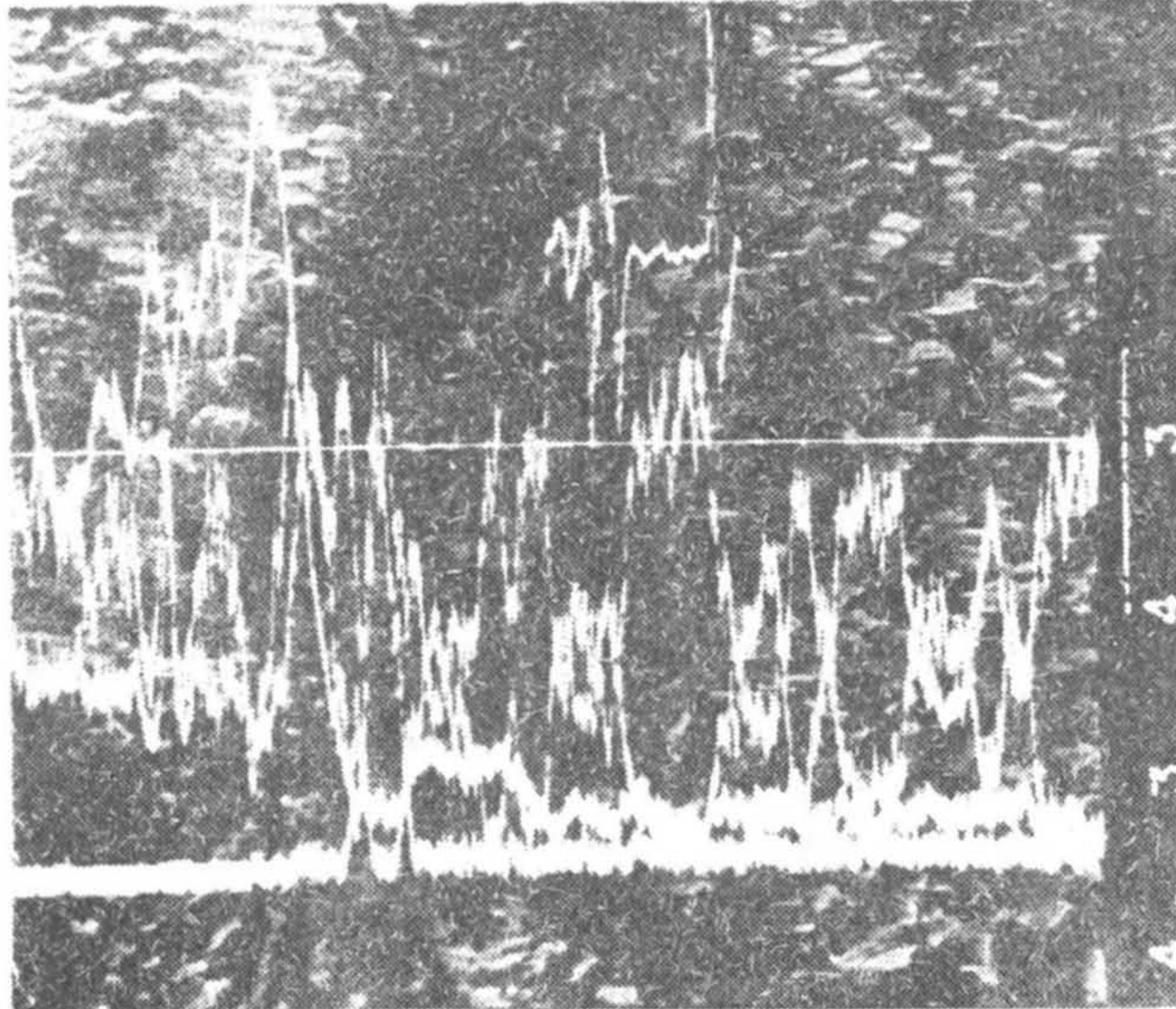
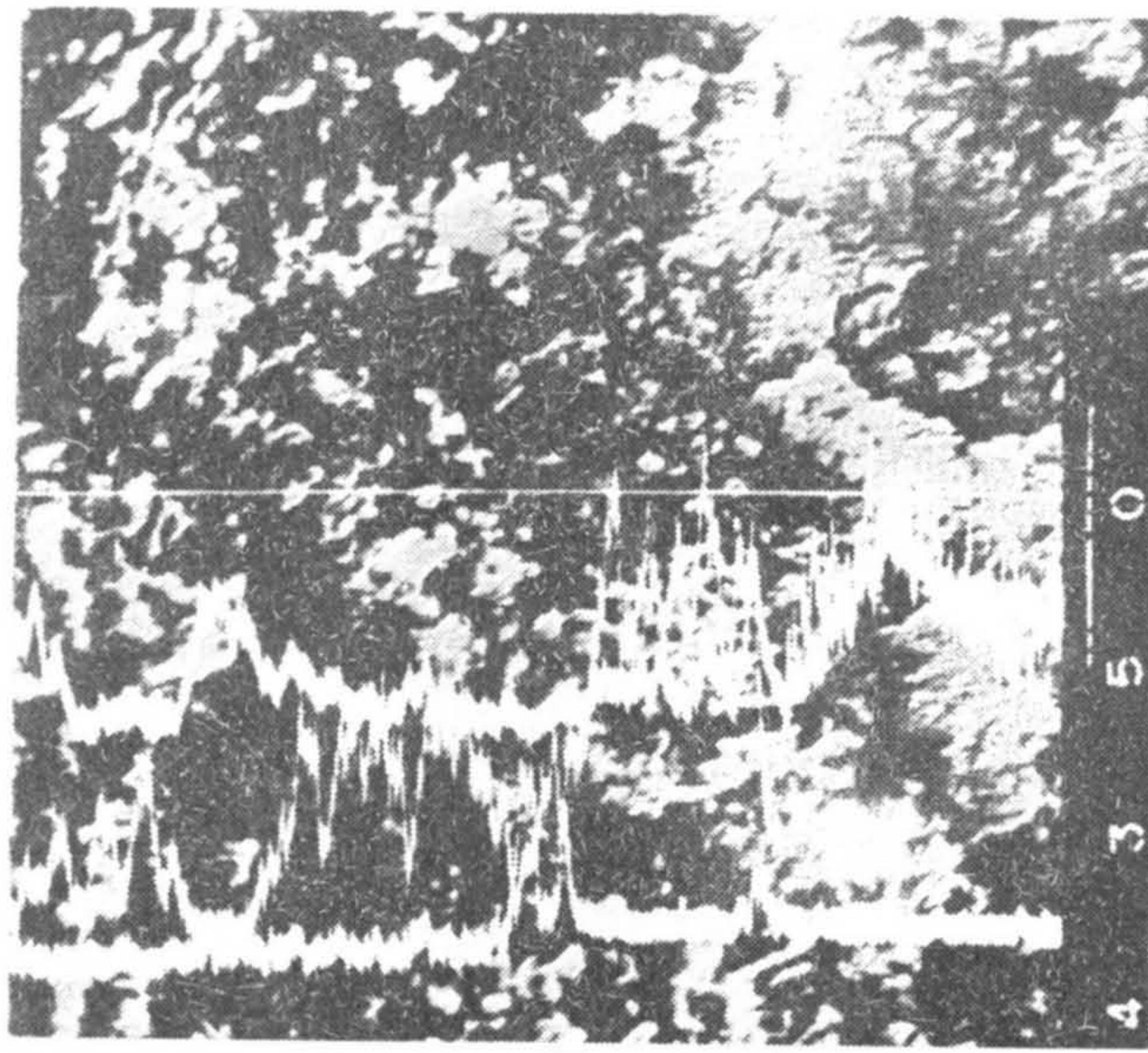
SMEigtukas pagamintas iš žalvario lydilio su gana didele cinko ir alavo priemaiša (žr. lent. 6, pvz. 1). Išplotoje trikampėje SMEigtuko galvutėje buvo išgręžta 21 skylutė. Iš jas buvo įkištos taip pat žalvarinės Ω raidės ar kilputės pavidalai kniedės, kurių galai buvo užlenkti

Pav. 3. Kryžiniai smeigtukai, puošti kūgeliais (Pryšmančiai-I): 1 - iš kapo Nr. 9, lauko Nr. 131, 2 - iš kapo ,Nr. 23, lauko Nr. 53

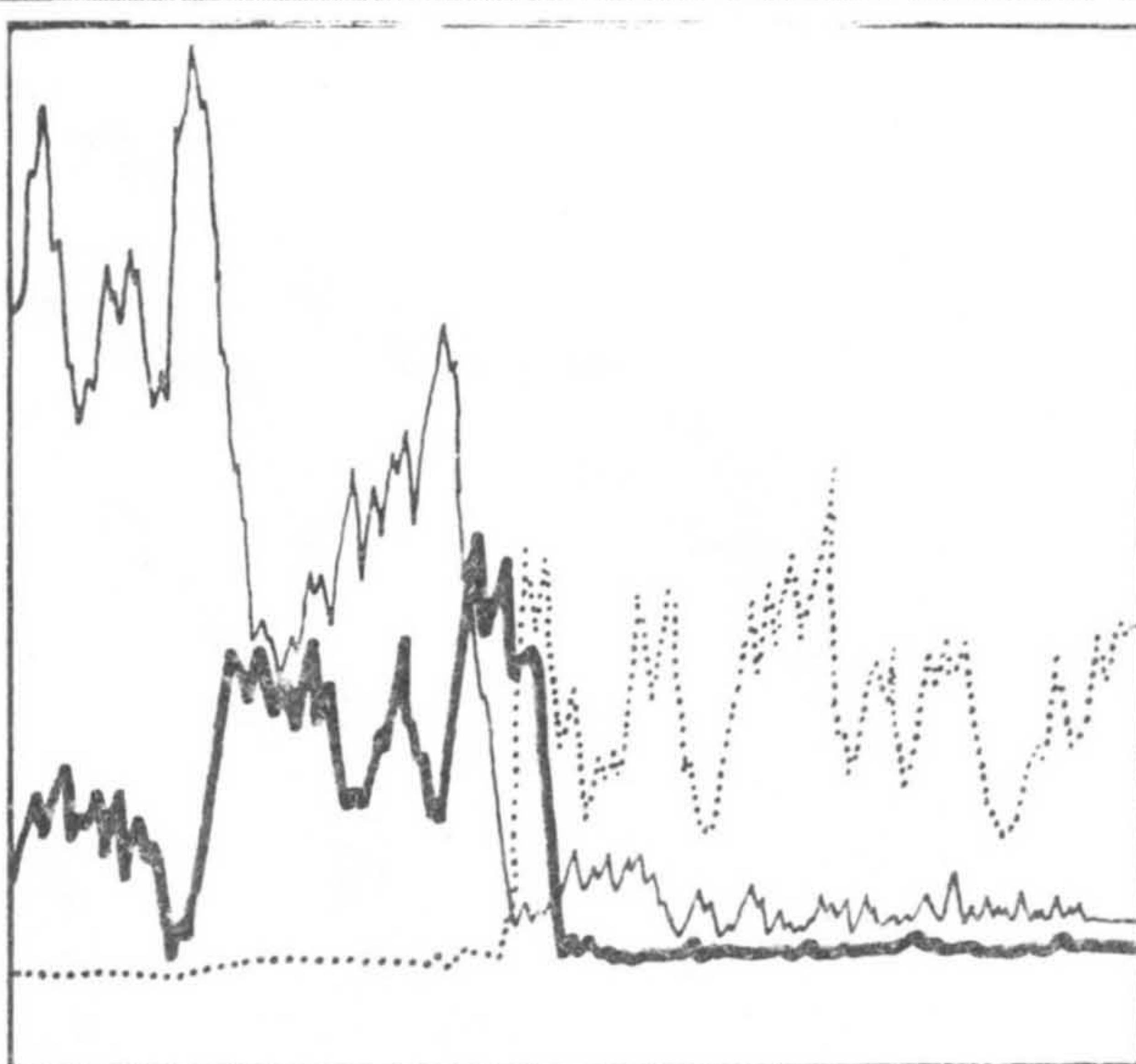
Pav. 4. Kryžinis smeigtukas, puoštas kūgeliais (Pryšmančiai-I, Kretingos raj., kapas Nr. 7, lauko Nr. 119)

Sn Ag Cu

Pav. 5. Kryžinio smeigtuko (pav. 3:2) galvutės dangos ir ją tvirtinusio lydmetalo sandūra. $\times 500$. Kreivės nuotraukoję ir paaškinamajame brėžinyje rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje

smeigtuko galvutės apačioje, o kilputė kyšojo gerojoje papuošalo dalyje. Tačiau taip "papuoštas" dirbinys netiko nešioti prie plaukų, nes daugybė kniedžių pešdavo plaukus, be to, kniedžių kilputės nesuteikė papuošalui išbaigtumo. Todėl iš abiejų pusių smeigtuko galvutė buvo padengta alavu: viena - blogoji - pusė padengta lygiu sluoksneliu, kuris paslėpė aštrius kniedžių galus ir turėjo ne tiek dekoratyvinę, kiek utilitarinę prasmę, o kita - geroji - pusė puošta kūgeliai ornamentu. Tik kūgeliai čia padaryti kitaip negu kryžiniuose smeigtukuose. Jie nelenkti iš skardos, o gaminti paprasčiausiai užlašinant vieną ar kelis lašus skysto alavo ant kiekvienos kniedės kilputės. Tai viena versija. Galėjo būti naudojami ir iš sidabrinės skardos sulenkinti smulkūs kūgeliai, kurie priekilpučių buvo priliuoti alavu. Kokia iš tiesų

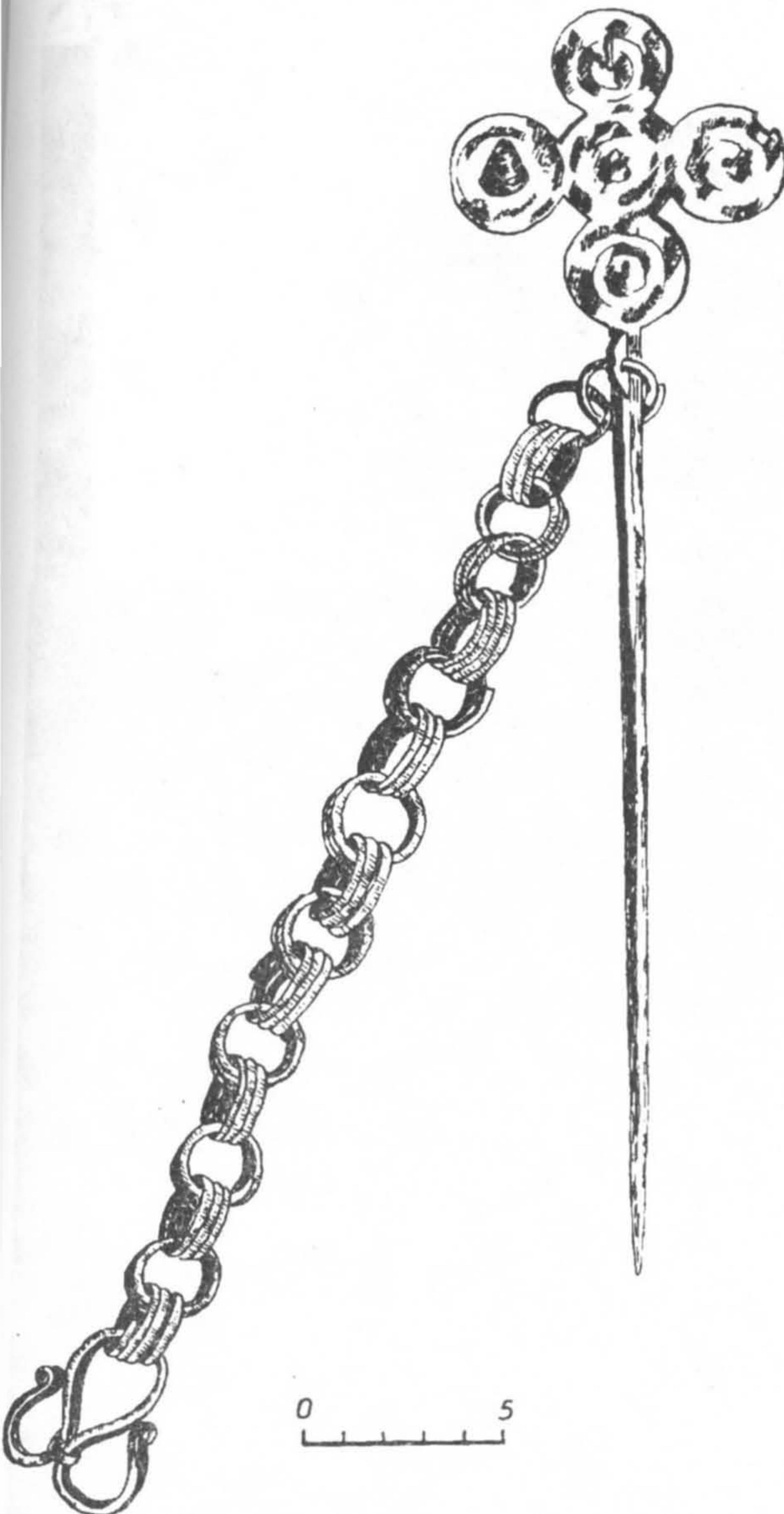

Sn Ag Pb

Pav. 6. Kryžinio smeigtuko (pav.4) galvutės danga ir ją tvirtinęs lydmetalis. $\times 500$. Kreivės rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje

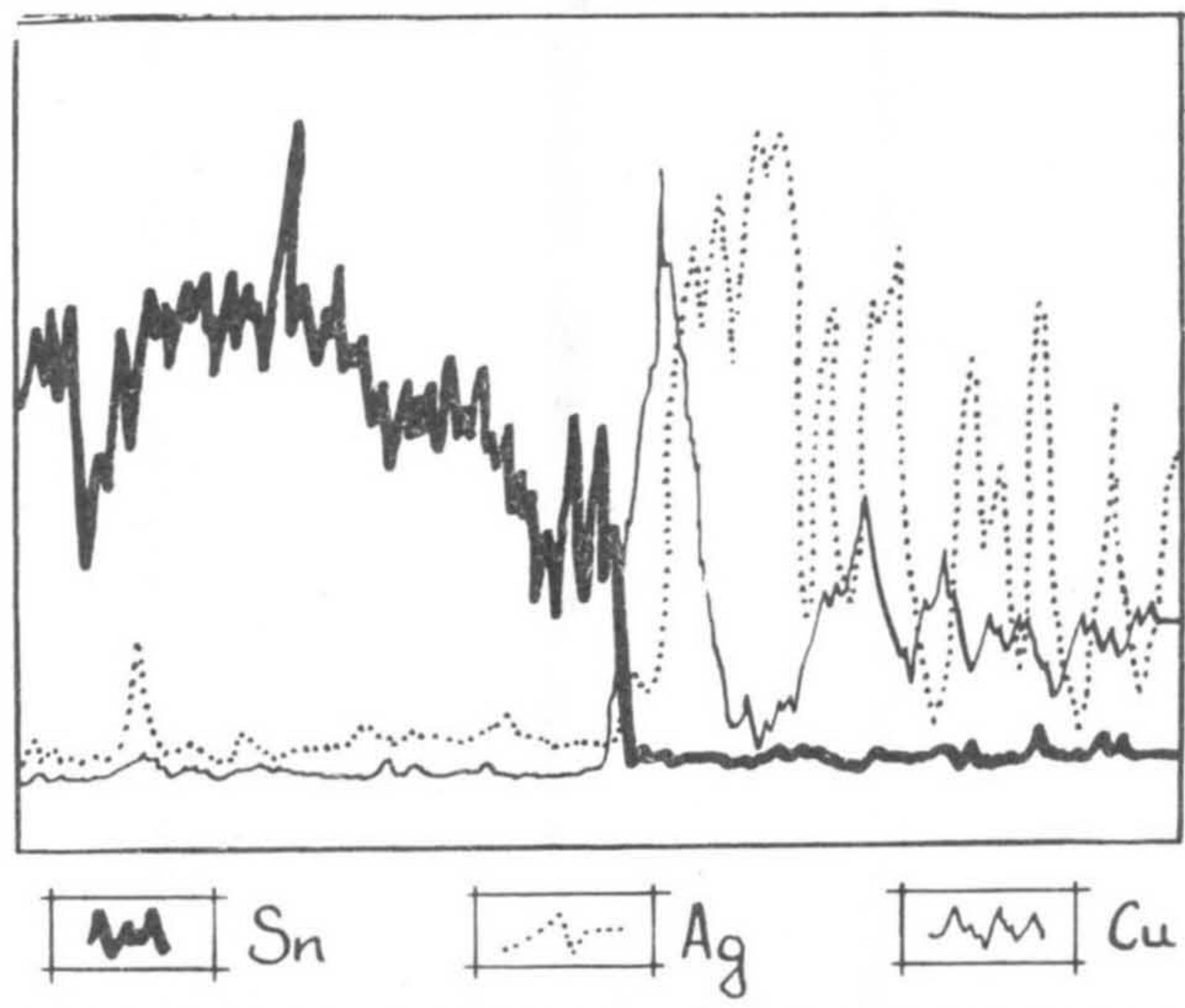
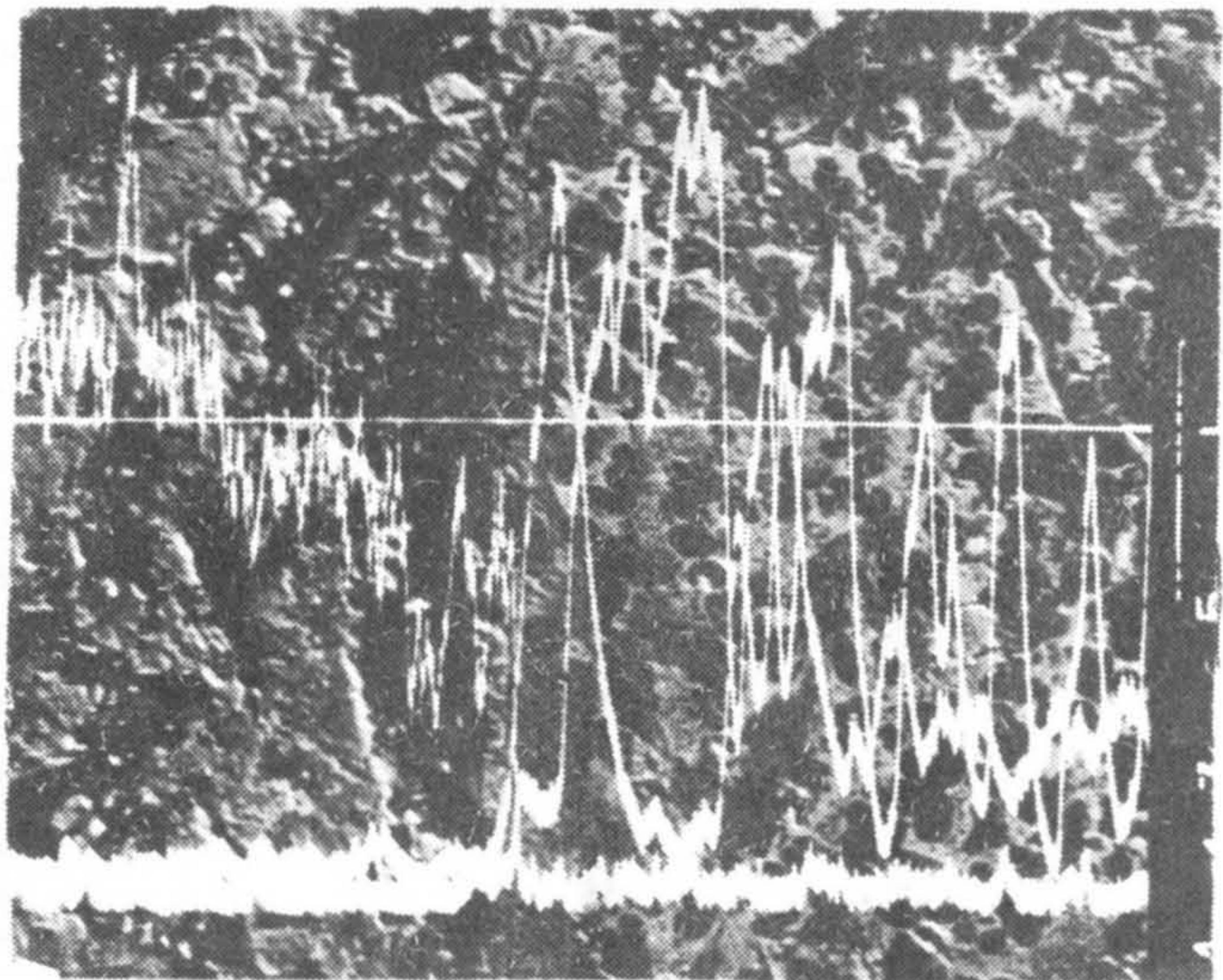
buvę smeigtuko danga, remiantis vien matavimų rezultatais, būtų sunku pasakyti. I pagalbą buvo pasitelktos specifiniuose rentgeno spinduliuose atliktos atskirų dirbinio dalij nuotraukos. Jos (pav.10 a, b, c) aiškiai parodo, kaip paviršiuje išsiskiria ryški pusapvalės formos sidabro sritis - buvusio sidabrinio gaubtelio liekanos. Suprantama, jog tokis techninis sprendimas labai pagyvino dirbinį, iš "dvimačio" padarė jį "trimaciui", erdviniu.

Tačiau smeigtukų trikampe galvute dekoras, kaip, beje, ir daugelio kitų jau nagrinėtų pa-

Pav. 7. Kryžinis smeigtukas, puoštas kūgeliais (Pryšmančiai-I, Kretingos raj., kapas Nr. 21, lauko Nr. 45)

puošalų išbaigimo detalės, matyt, ne visada buvo gaminamos naudojant sidabrą. Šios grupės dirbiniai ypač sunku tirti, kadangi jie dėl preciziško pagaminimo itin blogai išlieka. Todėl archeologinėje literatūroje jie dažnai vaizduojami kaip smeigtukai su skylutėmis, o ne kūgeliais puoštomis galvutėmis. Daugeliu atvejų, ypač jei dirbinys chemiškai netiriamas, daug kas priklauso nuo tyrinėtojo pastabumo ir kruopštumo. Versijai, jog šie smeigtukai buvo puošti kūgeliais, patikrinti buvo ištirti dar 3 tokie papuošalai (tiksliau jų likučiai) iš Pry-

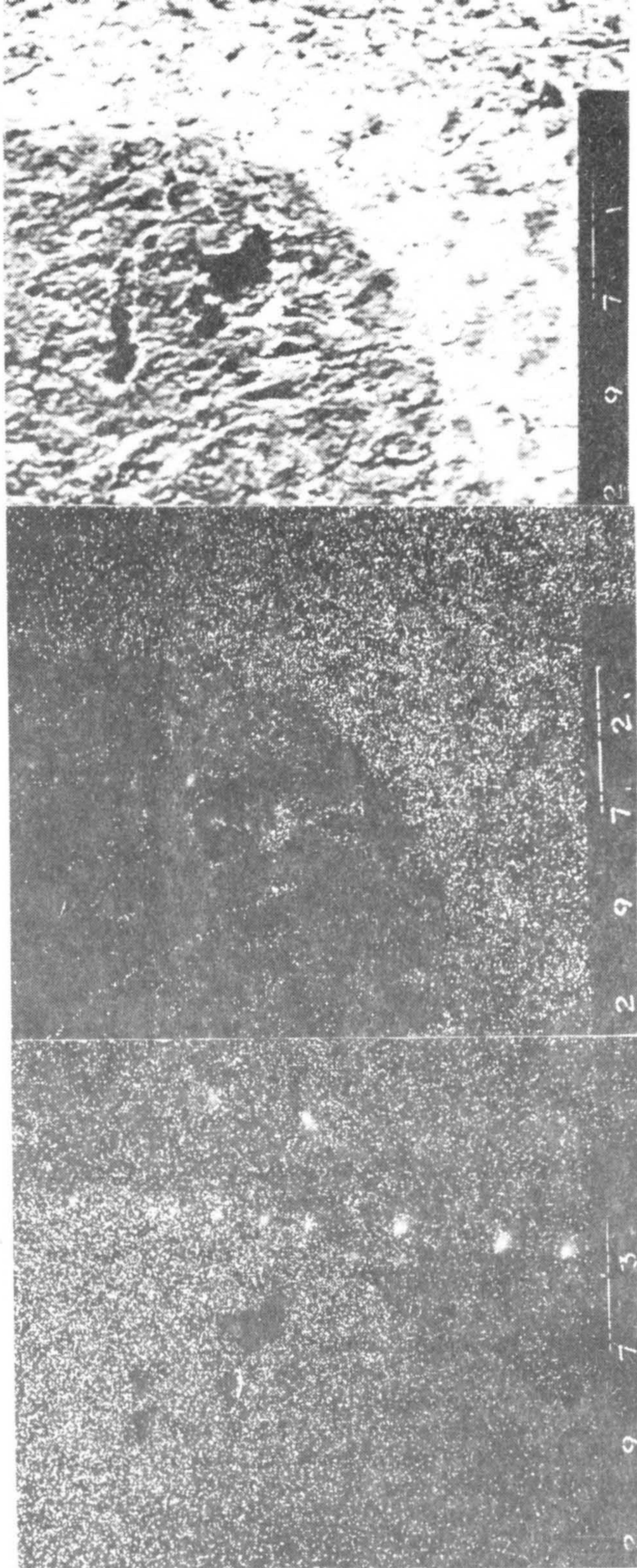
Pav. 8. Kryžinio smeigtuko (pav. 1) kūgelį ir juos tvirtinusio lydmetalo sandūra, $\times 500$. Kreivės rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje

mančių-I kapinyno. Ypač kruopščiai ištirti smeigtukų galvučių paviršiuje buvę elementai. Matavimų duomenys, ypač nuotraukose būdinguose rentgeno spinduliuose aiškiai įrodo, jog visi tirtieji papuošalai buvo dengti alavo. Smeigtuko iš kapo Nr. 7 (pav. 11:2) paviršiuje užfiksuota 25% metalinio alavo (žr. lent. 7, pvt. 3). Alavo sankaupa dirbinio galvutės paviršiuje aiškiai matyti pav. 12. Tai neabejotinai buvusios dangos liekanos. Analogiški duomenys gauti, ištyrus smeigtuko trikampio galvute, rasto kape Nr. 9, liekanas (pav. 11:3). Išskiria (pav. 13) 3 sritys: pagrindas, kuriame vyrauja metalinis varis, paviršinė sukorodavusio pagrindo dalis, kurioje vario mažiau, ir alavo sankaupa dirbinio galvutės paviršiuje. Sunku tiksliai pasa-

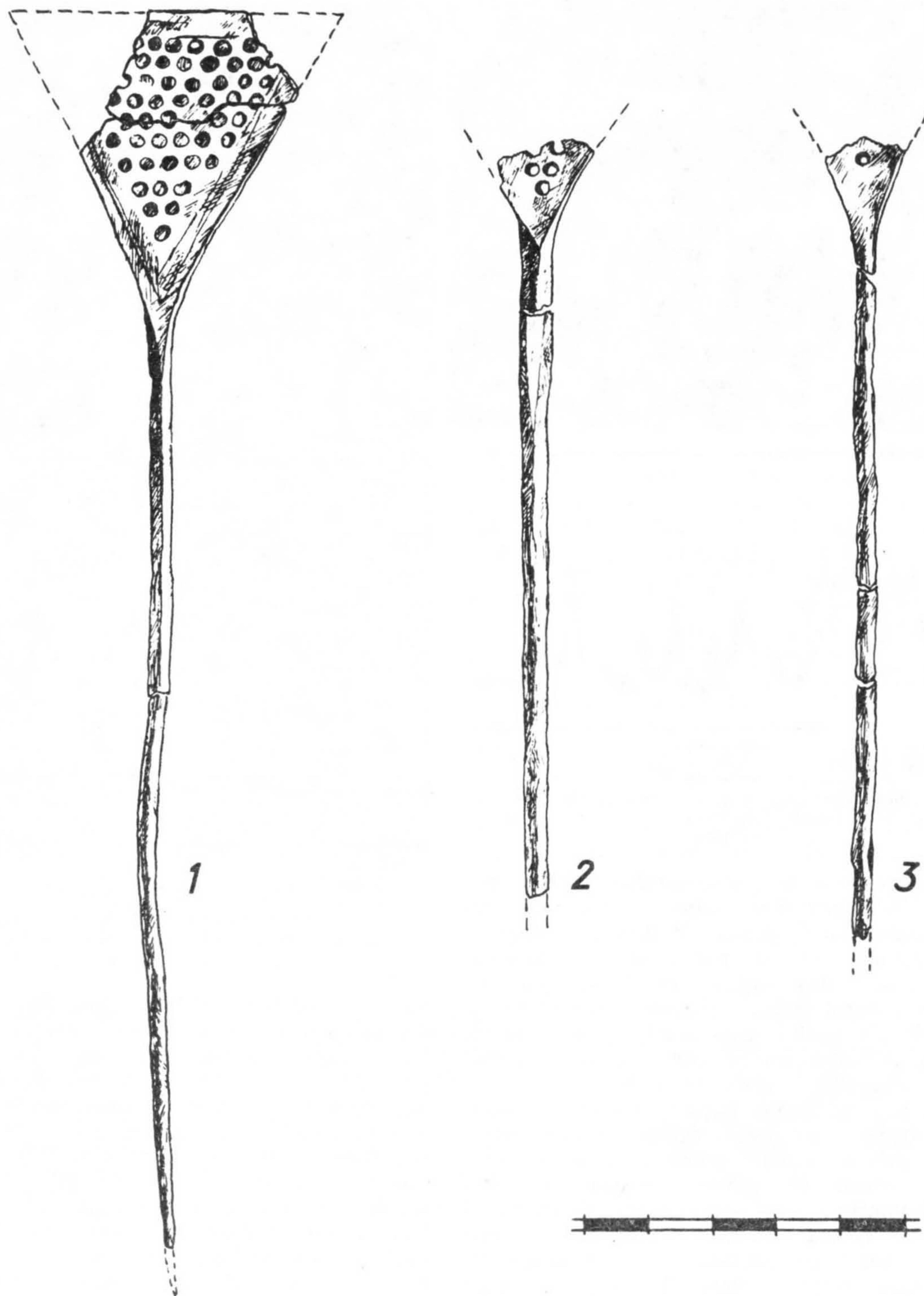

Pav. 9. Smeigtukas trikampe galvute (Genčai-I, Kretingos raj., kapas Nr. 171, lauko Nr. 40)

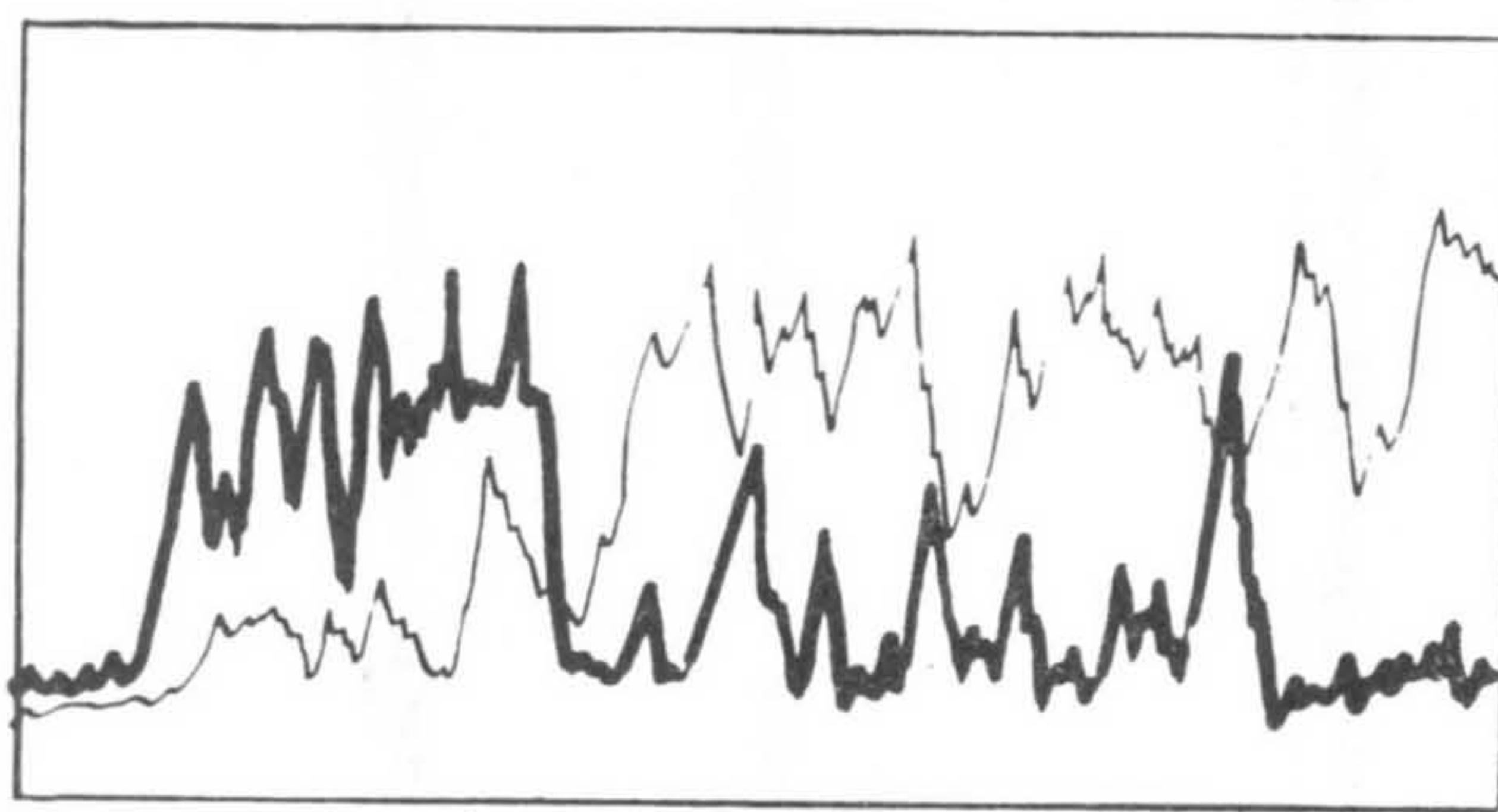
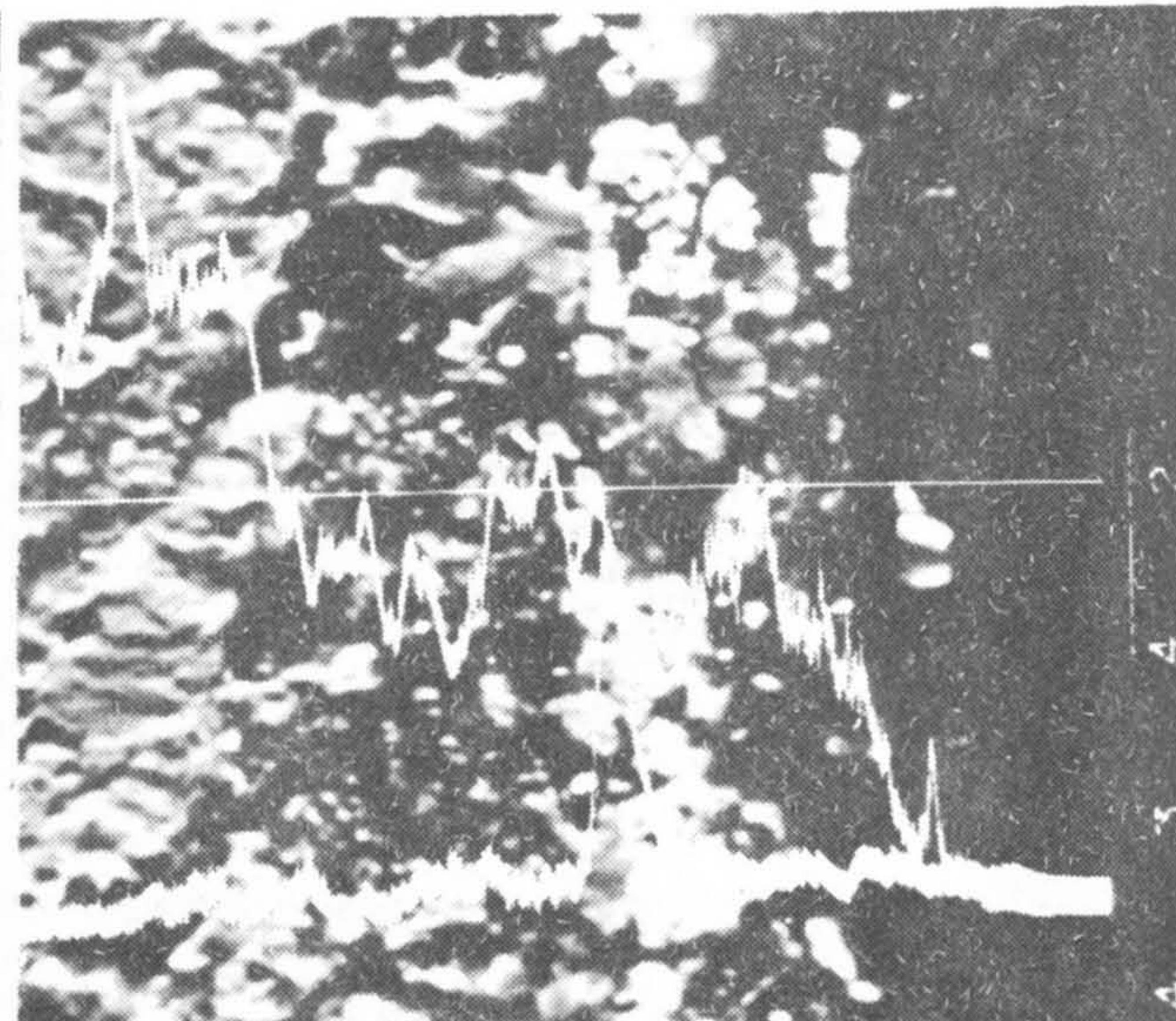
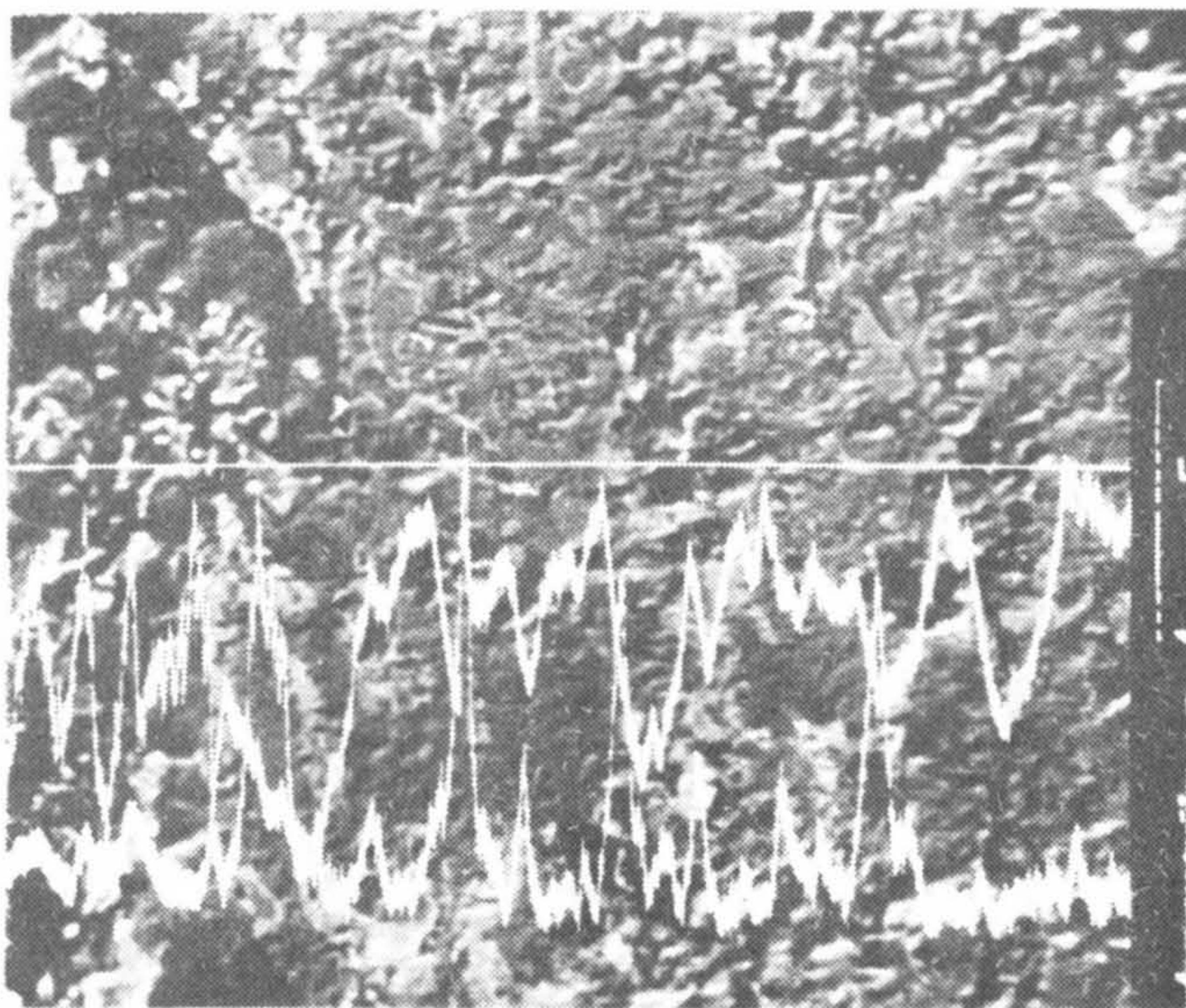
kyti, ar sineigtukai buvo padengti lygiu alavo sluoksniu, ar puošti alaviniais ar alavu lituotais kūgeliais. Remiantis analogijomis su minėtuoju neblogai išlikusiu smeigtuku iš Genčų-I kapyno bei puošybos tradicija, kai kūgelių ornamentui išgauti naudojama schema skylutė-kniedė-kūgelis, norėtusi daryti prielaidą, jog greičiausiai smeigtukai buvo puošti alaviniais kūgeliais. Sidabras gamybos procese tikriausiai nebuvo naudotas, nes tyrimų metu neaptikta jokių jo pėdsakų. Čia tenka susidurti su dar vienu kūgelių puošybos ornamento variantu, kai alavo sluoksniu buvo padengiamas

Pav. 10. Smeigtuko trikampe galvute (pav. 9) kūgelio vaizdas, $\times 300$: a - compo, b, c - atskirų elementų išsidėstymas būdinguose rentgeno spinduliuose, b - sidabras, c - alavas

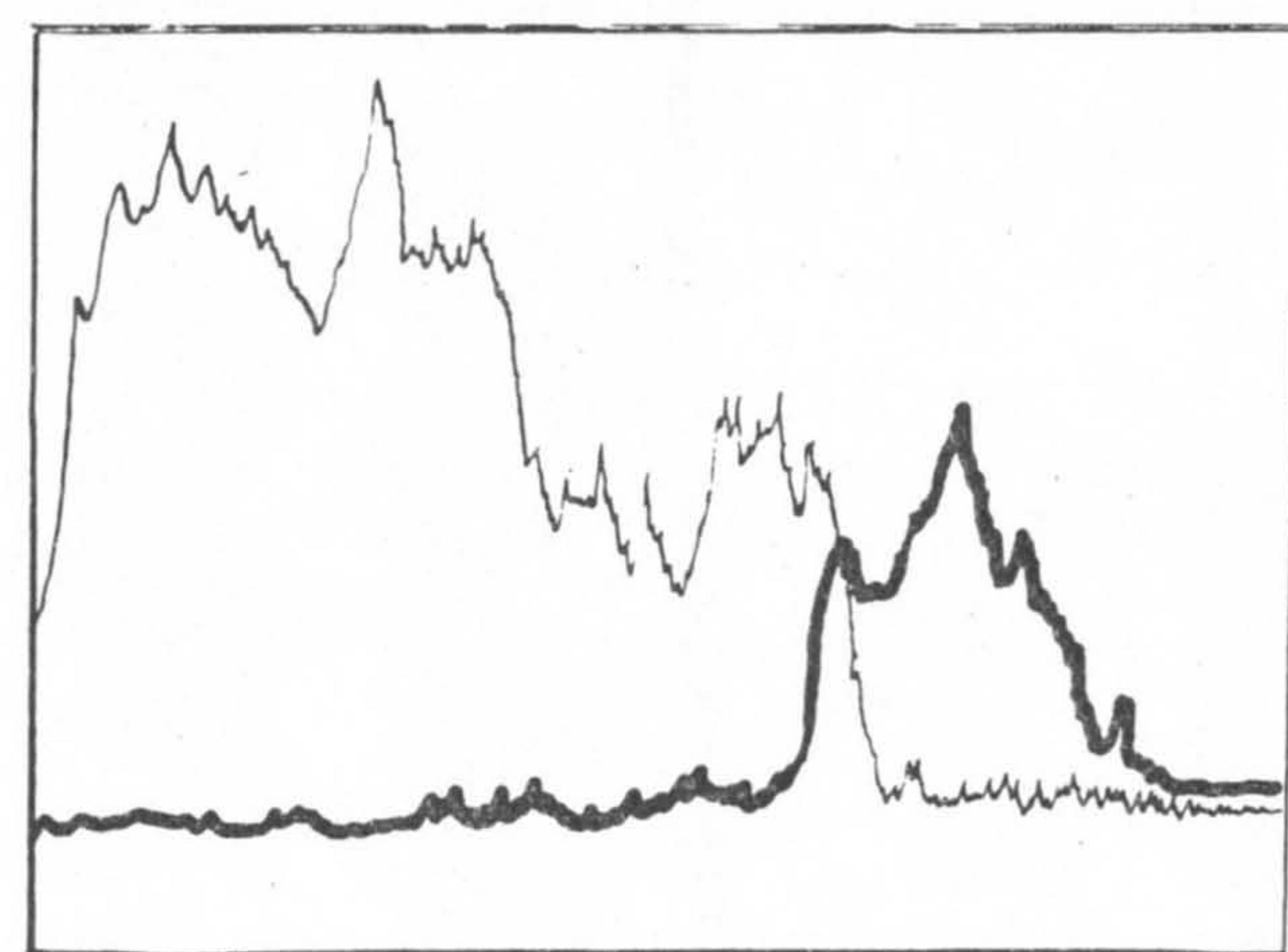

Pav. 11. Smeigtukai trikampėmis galvutėmis (Pryšmančiai-I, Kretingos raj.): 1 - iš kapo Nr. 21, lauko Nr. 28, 2 - iš kapo Nr. 7, lauko Nr. 103, 3 - iš kapo Nr. 9, lauko Nr. 125

Sn Cu

Pav. 12. Smeigtuko trikampe galvute (pav. 11:2) paviršiaus vaizdas, $\times 500$. Kreivės rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje

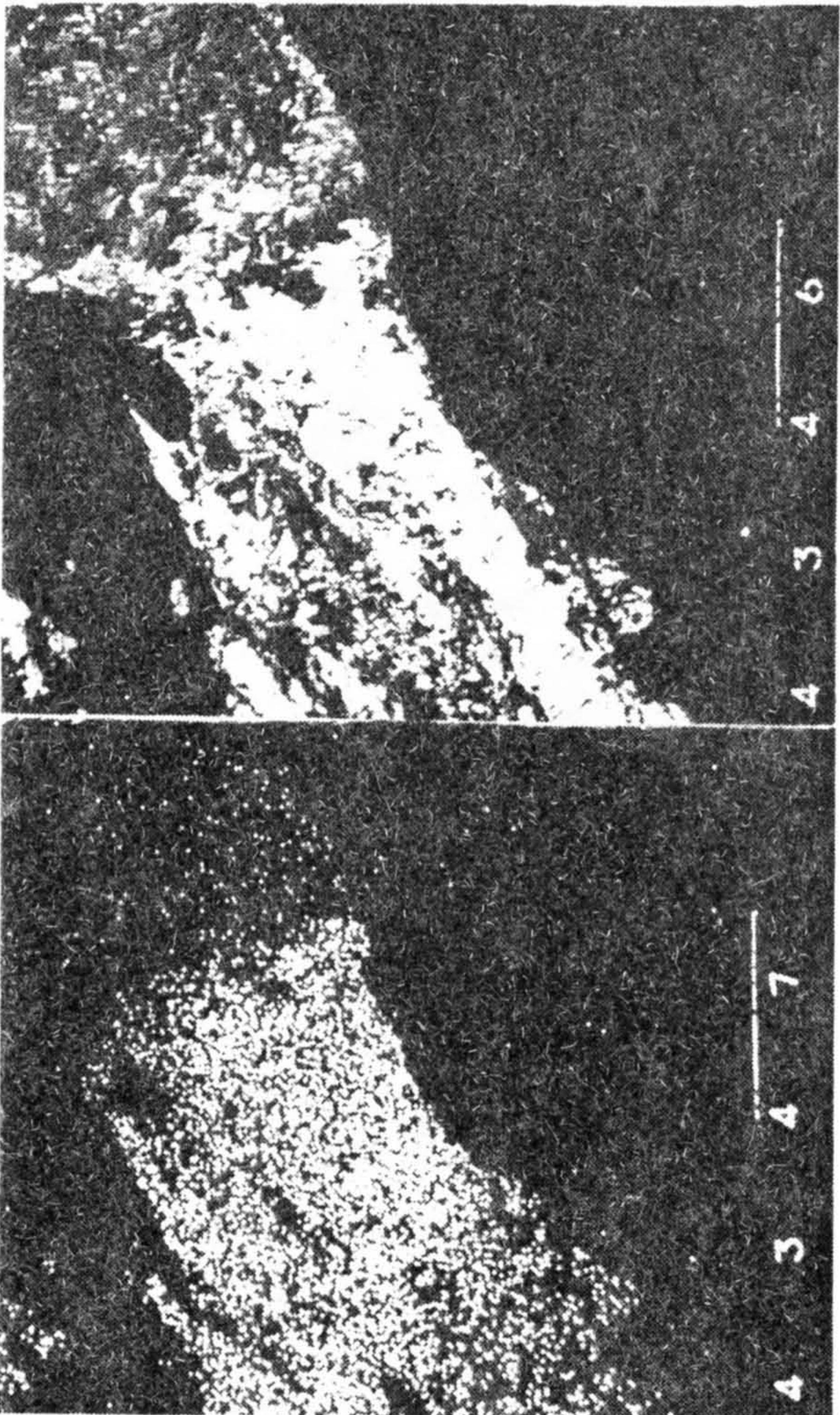
Sn Cu

Pav. 13. Smeigtuko trikampe galvute (pav. 11:3) paviršiaus vaizdas, $\times 1000$. Kreivės rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje

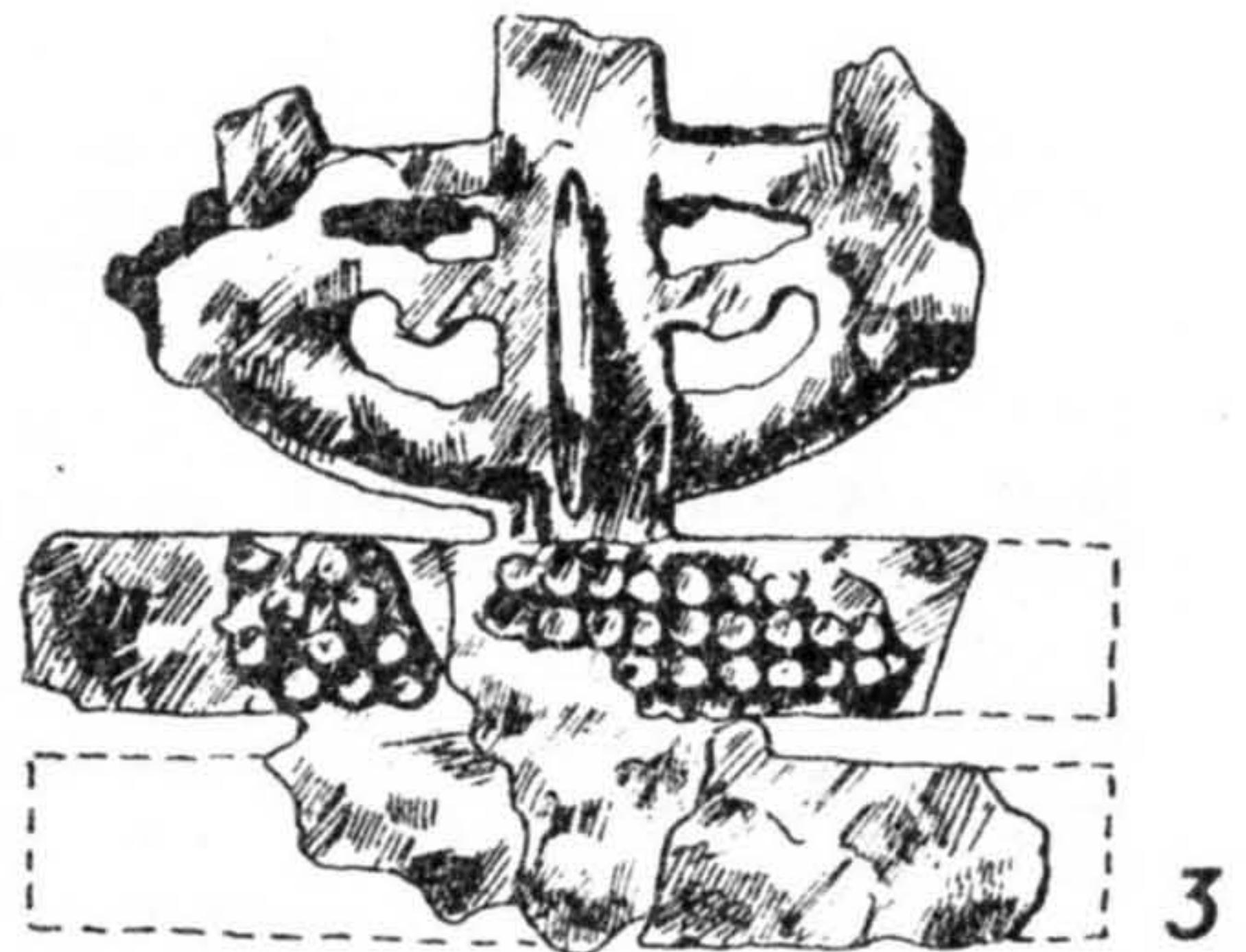
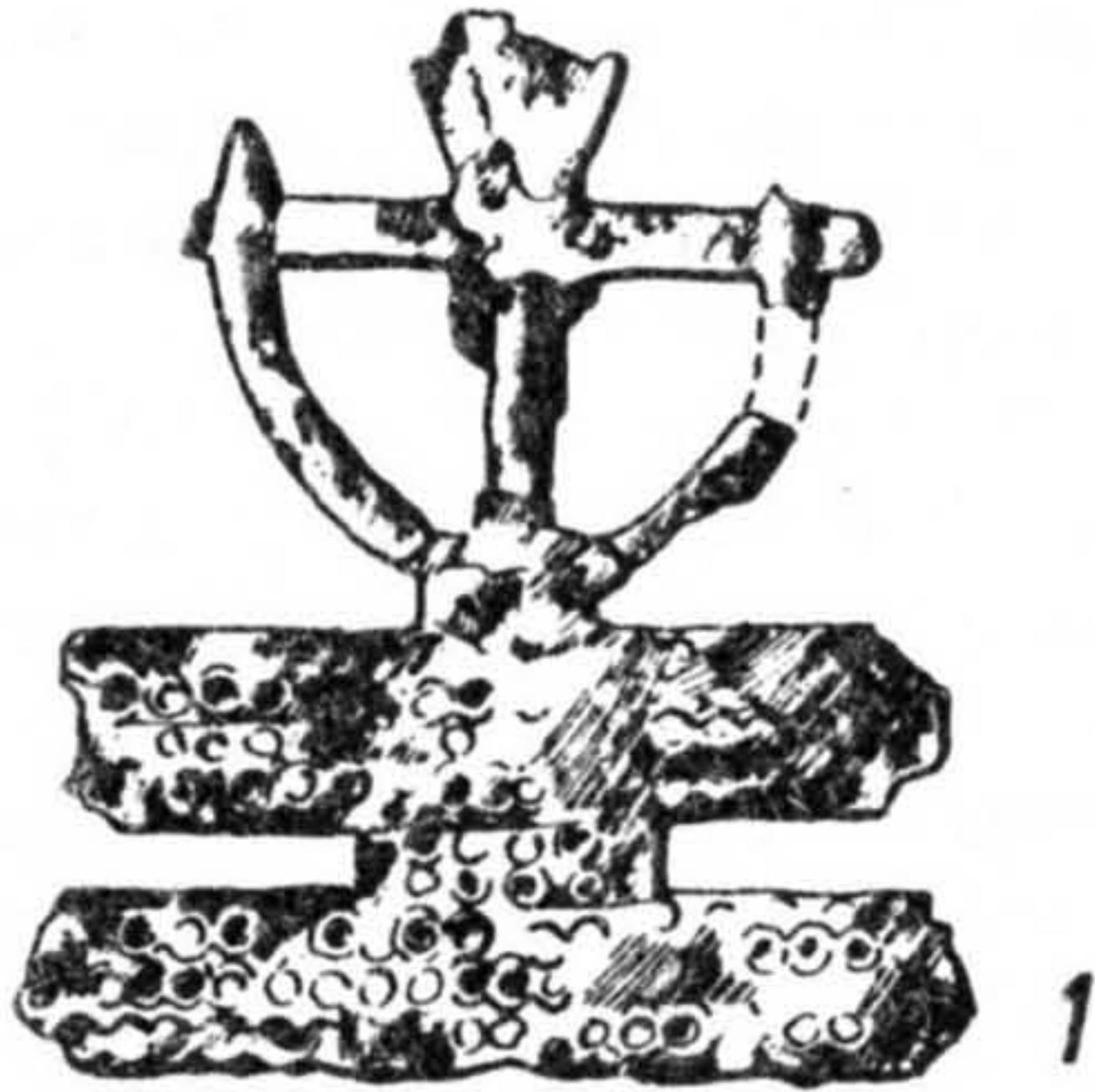
galvutės paviršius ir kartu, greičiausiai lašų pagalba, buvo formuojami kūgeliai. Skylutės tvirčiau sukabindavo pagrindą ir dangą, o kilputės buvo daromos iš to paties alavo lydmetalo arba visai nebuvo naudojamos. Tokią gamybos proceso rekonstrukciją patvirtintų smeigtuko iš kapo Nr. 21 analizė (pav. 11:1), (žiūr. lent. 8, pvz. 2). Alavo danga pastebėta ne tik paviršiuje, bet ir skylutėje (pav. 14 a, b).

Tai, kad naudojant kūgelių ornamentą, nedidelius kūgelius laikančios kniedės nebuvo reikalingos, puikiai parodo lankinių laiptelių segių dangos tyrimai. Straipsnyje remiamasi 10 tirtų segių duomenimis: 4 segių, rastų Pryšmančių-I kapinyne, tyrimų duomenys skelbiami pirmą kartą; 6 segės jau skelbtos. 2 iš 4 naujai ištirtų segių dengtos alavu. Tai segė iš kapo Nr. 29 (pav. 15:1) (1985 m. tyrinėjimai, lauko Nr. 109) bei atsitiktinai rasta segė (1985 m., lauko Nr. 150) (pav. 15:2). Segių piešiniuose matyti, jog jų laipteliai buvo puošti 3 kūgelių

eilėmis. Sidabro pėdšakų nerasta (žr. lent. 9, 10), dengimo mechanizmas matomas pav. 16. Šiuo atveju kūgeliai formuoti tiesiog plokšumas paviršiuje, jokiomis skylutėmis ir kilputėmis nesinaudota. Segės, rastos kapuose Nr. 30 ir 40 (1985 m. tyrinėjimai, lauko Nr. atitinkamai 119 ir 215) (pav. 15:3 ir 17), padengtos sidabrine plokštele (žr. lent. 11, 12). Plonoje sidabrinėje plokštelėje buvo iškalti kūgeliai, o kad jie nesubliukštę, pripildyti alavo lydmetalo, kuris ir tvirtino plokštelę prie segės (pav. 18). Kreivės rodo, jog segių gamyboje naudota nemazai švino, kurio priemaišų dažnai randame ledmetaliuose, tačiau dažniausiai jo būna kelis kartus mažiau už alavą. Pasitaiko atvejų, kai lituota grynu švinu. Švino funkcijos, paskirtis ir

Pav. 14. Smeigtuko trikampe galvute (pav. 11:1) skylutės užpildas, $\times 100$: a - bendras vaizdas, b - alavo išsidėstymas, gautas būdinguose rentgeno spinduliuose

Pav. 15. Lankinės laiptelinės segės (Pryšmančiai-I, Kretingos raj.): 1 - iš kapo Nr. 29, lauko Nr. 109, 2 - 1985 m. atsiktinis radinys, lauko Nr. 150, 3 - iš kapo Nr. 30, lauko Nr. 119

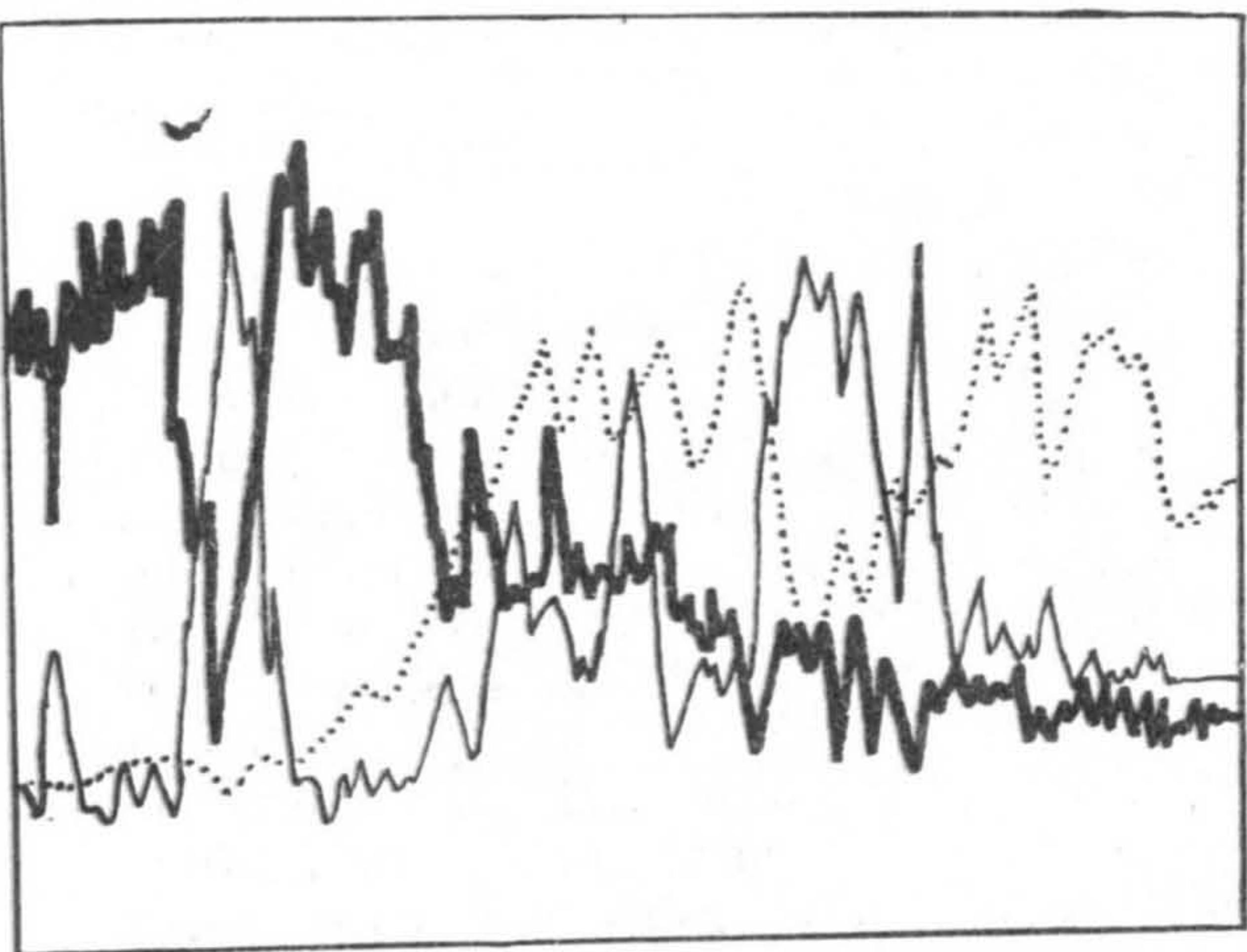
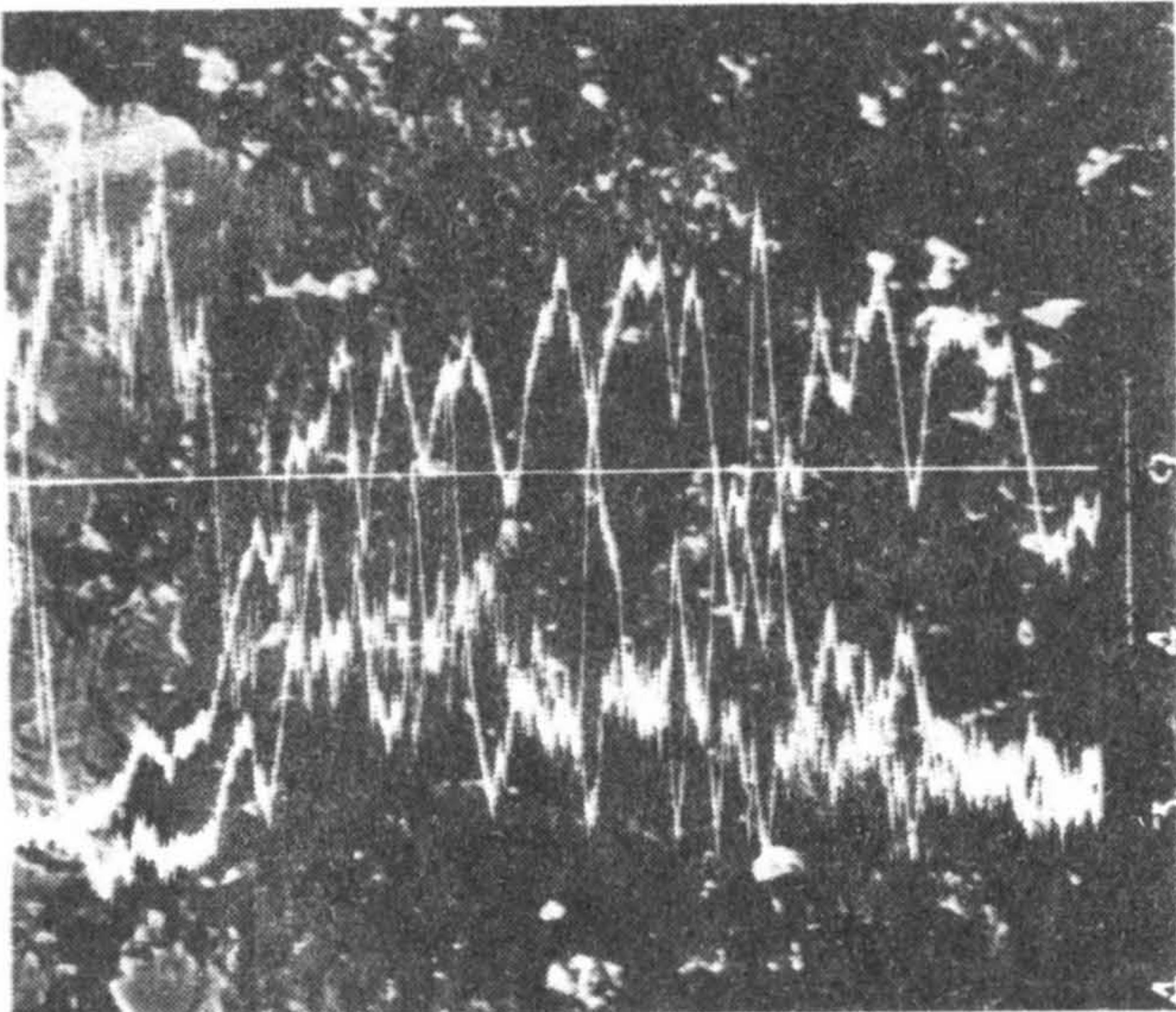
charakteristikos panašios į alavo. Tačiau jo žaliaių šaltiniai bei kiti klausimai kol kas neištirti.

Lankinė laiptelinė segė, rasta kape Nr. 40 (pav. 17), įdomi kitkuo: kažkada jos apatinis laiptelis per vidurį buvo ištrupėjės ar prakirstas ir segė teko taisyti. Lopas uždėtas itin kruopščiai, kadangi net šiandien, atidžiai apžiūrint radinį, sunku pastebėti taisymo žymes. Tikriausiai darbą atliko patyręs juvelyras, nes taisyta lituojant. Segės pagrindo ir lopo metalo sudėtis (žr. lent. 11, pvz. 1, plg. pvz. 4) bei alavo ir švino santykis lydmetalijoje, kuriuo tvirtinama danga, ir tame, kuriuo tvirtintas lopas (žr. lent. 12, pvz. 3 ir 5), skiriasi.

Vienodų receptų papuošalų dekorui senieji baltų meistrai, aišku, neturėjo. Kiekvienas papuošalas ar bent papuošalų grupė buvo puošiamai įvairiai, dažnai derinant kelis būdus. Tai rodo, kad gamyba nebuvo masinė. Meistrai naudojo tik jiems žinomus būdus. Ateityje galbūt pasiseks išskirti meistro-juvelyro gaminius ir nustatyti jų paplitimą.

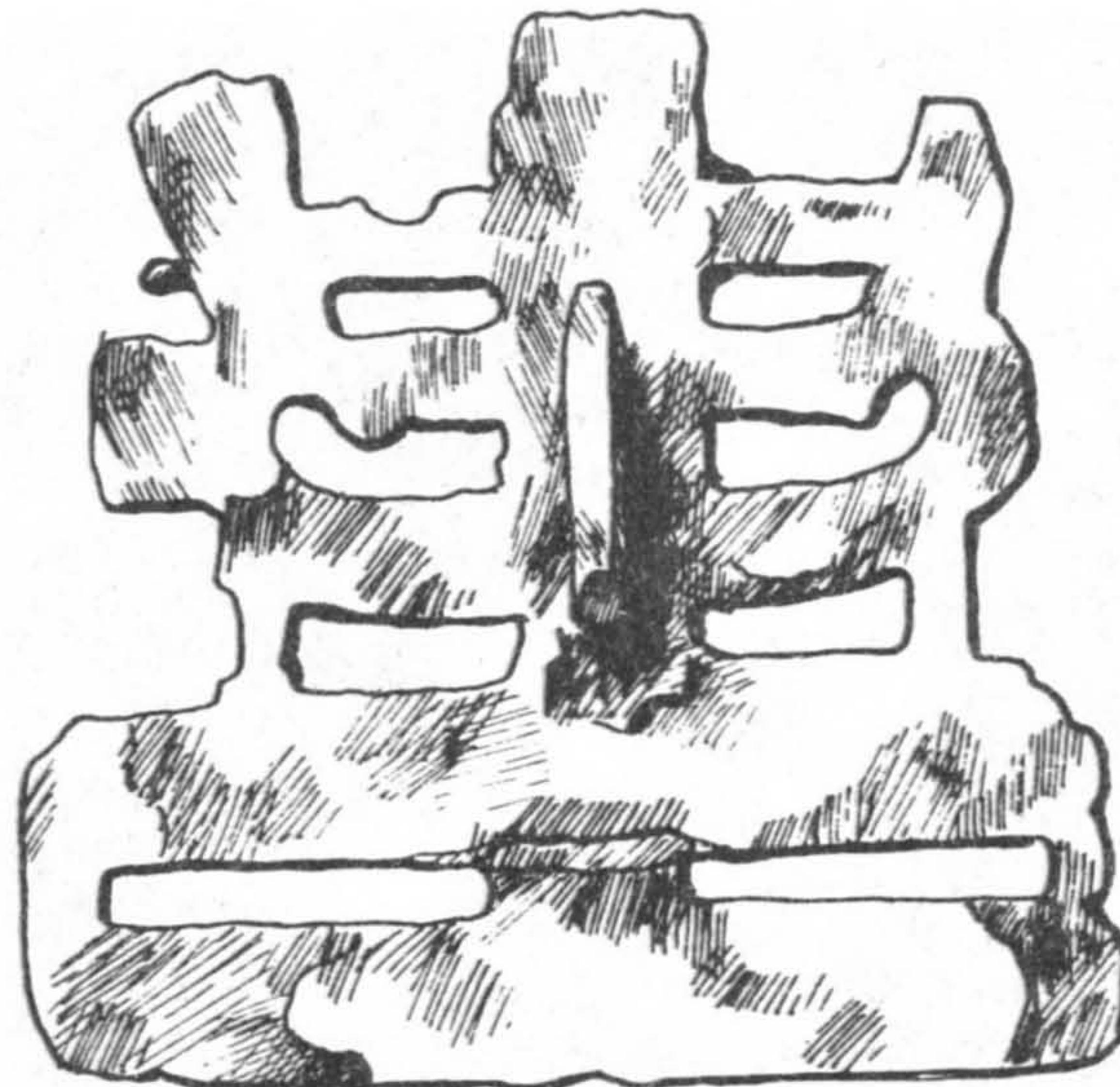
Gamyba neabejotinai buvusi autorinė, nors tie autoriai ir lieka mums nežinomi.

Nevienodas buvo ir kūgelių ornamentas, nors, kaip rodo tyrimai, tam tikrose papuošalų grupėse, prisilaikyta savos nusistovėjusios tvarkos. Kartais viename ar kitame regione buvo populiarus, plačiau naudotas koks nors puošbos būdas. Kalbant apie kuršius, visų pirma paminėtinės jau aptartasis kūgelių gamybos metodas, kai pro dirbinyje padarytą skylutę buvo prakišama kniedė (mažesniuose dirbiniuose - kilputė), prie kurios lydmetaliu buvo tvirtinamas skardinis kūgelis. Kniedė atlikdavo dvejopą funkciją - suspausdavo kelias papuošalo dalis bei padėdavo tvirtinti kūgelį. Naudojant šią

Pav. 16. Lankinės laiptelinės segės (pav. 15:2) laiptelių dangos vaizdas, $\times 300$. Kreivės rodo elementų pasiskirstymą skanavimo kelyje

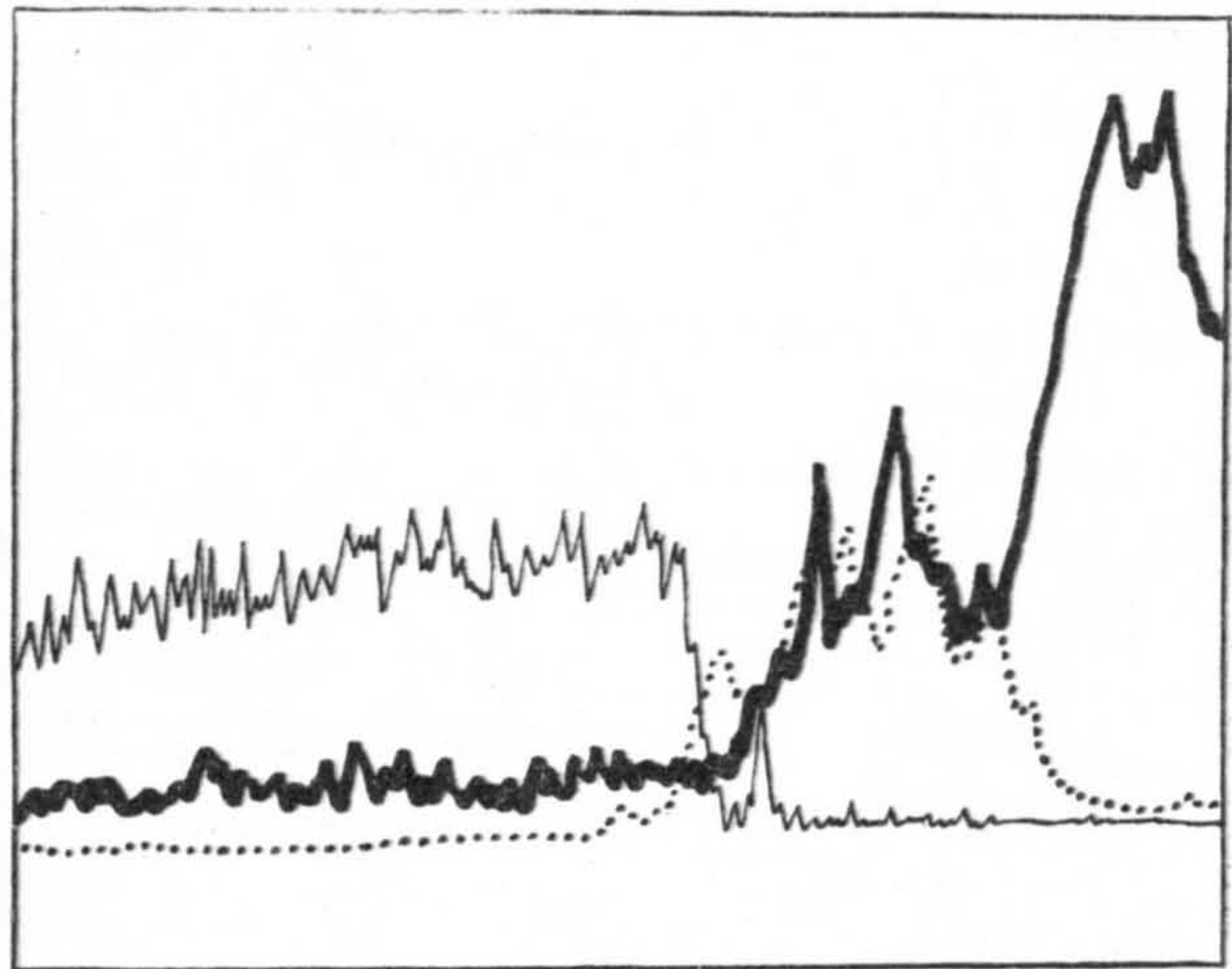
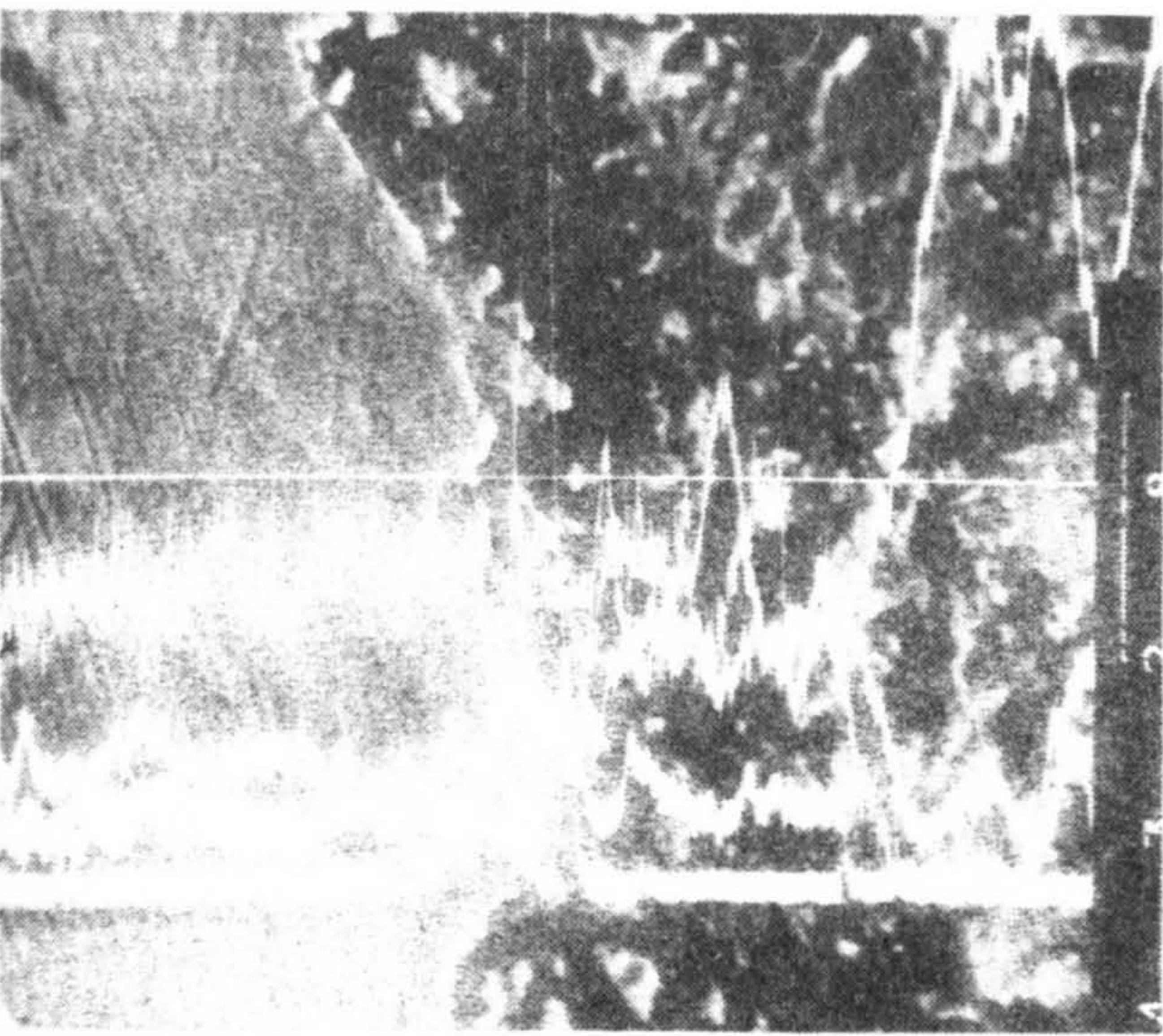
metodiką buvo pagaminti labai įdomūs, tik Pa-jūrio regionui būdingi moterų papuošalai. 9 tokio tipo papuošalų fragmentai aptiki tiriant Genčų-I kapinyną, 3 - Pryšmančių-I kapinyną. Apie vieną dirbinį iš Pryšmančių-I rašyta (5). Pastaruoju metu ištirti dar 2 dirbiniai, rasti Pryšmančių-I kapinyno moterų kapuose Nr. 7 ir 16. Tyrimai iodo, jog šio tipo papuošalų gamybai buvo naudojama labai įvairi žaliajava (žalvaris, alavas, švinas, sidabras, oda) bei detalės - kniedės, kištukai, kūgeliai ir daug kitų. Darbas buvo atliekamas labai preciziškai, tačiau dėl skardelių plonumo, lydmetalio, odos panau-

Pav. 17. Lankinė laiptelinė segė (Pryšmančiai-I, Kretingos raj., kapas Nr. 40, lauko Nr. 215). Išlikęs tik pagrindas, danga sunykusi

dojimo šie papuošalai labai blogai išliko. Keliu geriau užsikonservavusių dirbinelių fragmentai bei cheminių tyrimų duomenys ir leidžia pabandyti rekonstruoti šiuos papuošalus.

Papuošalo būta cilindro formos, jį sudarė kelios plonas odinės juostelės, kartais nusagstytos žalvarinėmis kilputėmis. Juostelių galus suspausdavo 2 žalvarinės plokšteliės, kurios buvo įvairiai ornamentuojamos (pav. 19). Vidinė papuošalo dalis, kuri greičiausiai suspausdavo plaukų sruogą, išklota beržo tošimi ar audiniu. Žalvarinė plokšteliė - pagrindinė papuošalo dekoratyvinė dalis - buvo gausiai ornamentuojama, visų pirma kūgelių ornamentu. Jie padaryti panašiai, kaip minėtame smeigtuke trikampe galvute (pav. 9), rastame Genčų-I kapinyne. Tyrimai rodo kūgelius buvus sidabrinius (žr. lent. 13), tačiau sidabras prastos kokybės, jo kreivė labai intensyviai persipina su vario kreive (pav. 20). Kūgeliai alavo lydmetaliu buvo tvirtinami prie kilpučių. Pav. 21 a, b, c gerai matosi vienos tokios detalės tvirtinimo schema: pusapvalij sidabrinį gaubtuvėlių laiko alavas, esantis jo viduje. Kilputė, prie kurios buvo tvirtintas kūgelis, - žalvarinė. Sidabro liekanų neaptikta, tiriant analogiško papuošalo,

Sn

Ag

Pb

Pav. 18. Lankinės laiptelinės segės (pav. 17) laiptelių danga ir jos tvirtinimas, $\times 300$. Kreivės rodo elementų pa-siskirstymą skanavimo kelyje

rasto kape Nr. 7, plokštelės fragmentą (žr. lent. 14). Tikriausiai ir šių papuošalų gamyboje sidabras keistas alavu.

Nepaisant to, kad paminėta įvairi papuošaluose sutinkama dekoratyvinė kūgelių gamybos technologija, visi jie turi daug bendrų bruožų. Visais atvejais neapsieita be litavimo ir alavo panaudojimo, dažnos daugialypės paskirties kniedės.

Kūgelių ornamentas neveltui buvo pamėgtas baltu: jo pagalba dirbinį pasisekdavo padaryti puošnesnį, sudėtingesnį. Tai ypač akivaizdu tokiuose iš vieno skardos lakšto pagamintuose dirbiniuose, tarp kurių išskiria apskrita plokštelinė segė (pav. 22) (atsitiktinis radinys iš

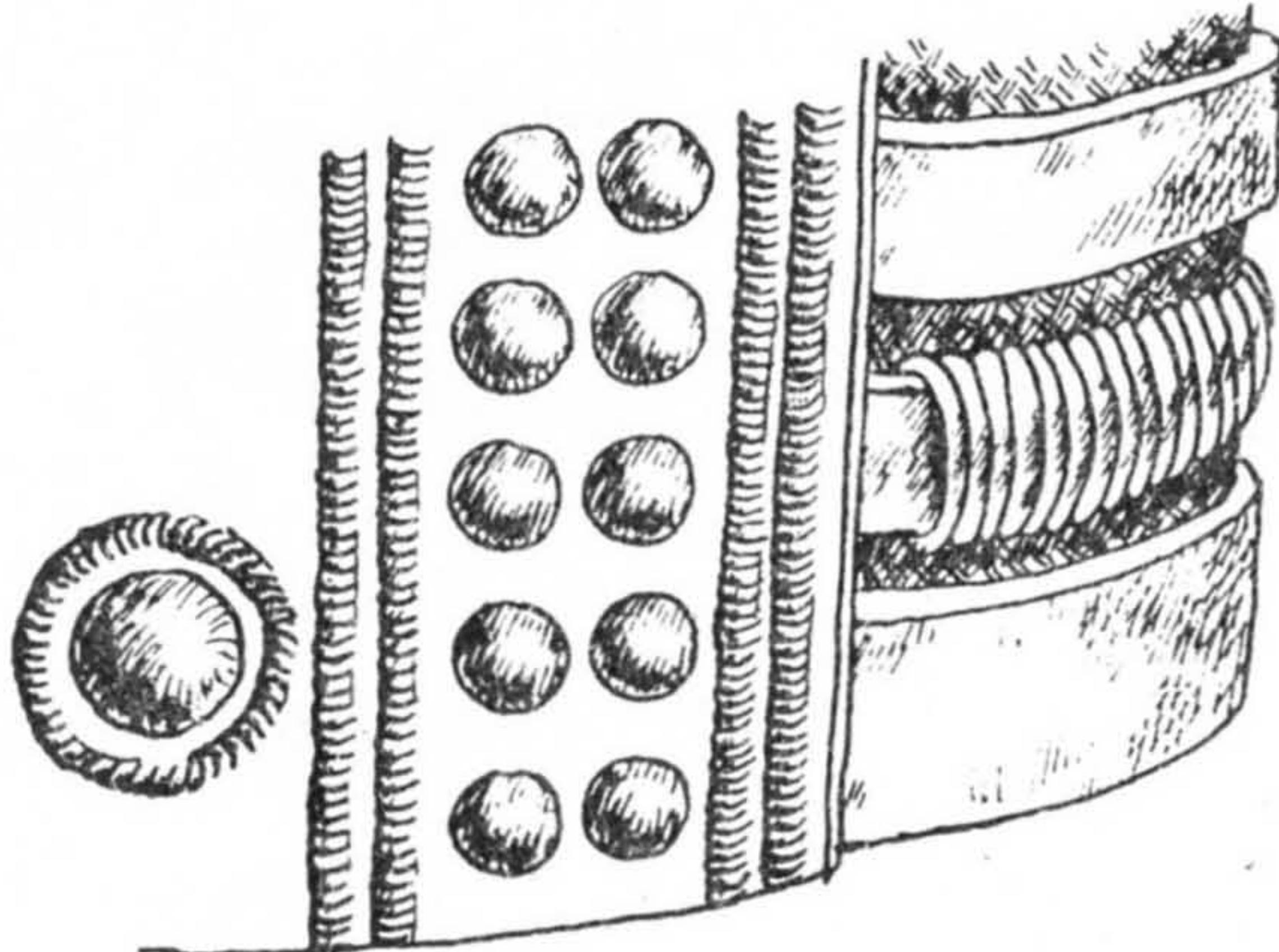
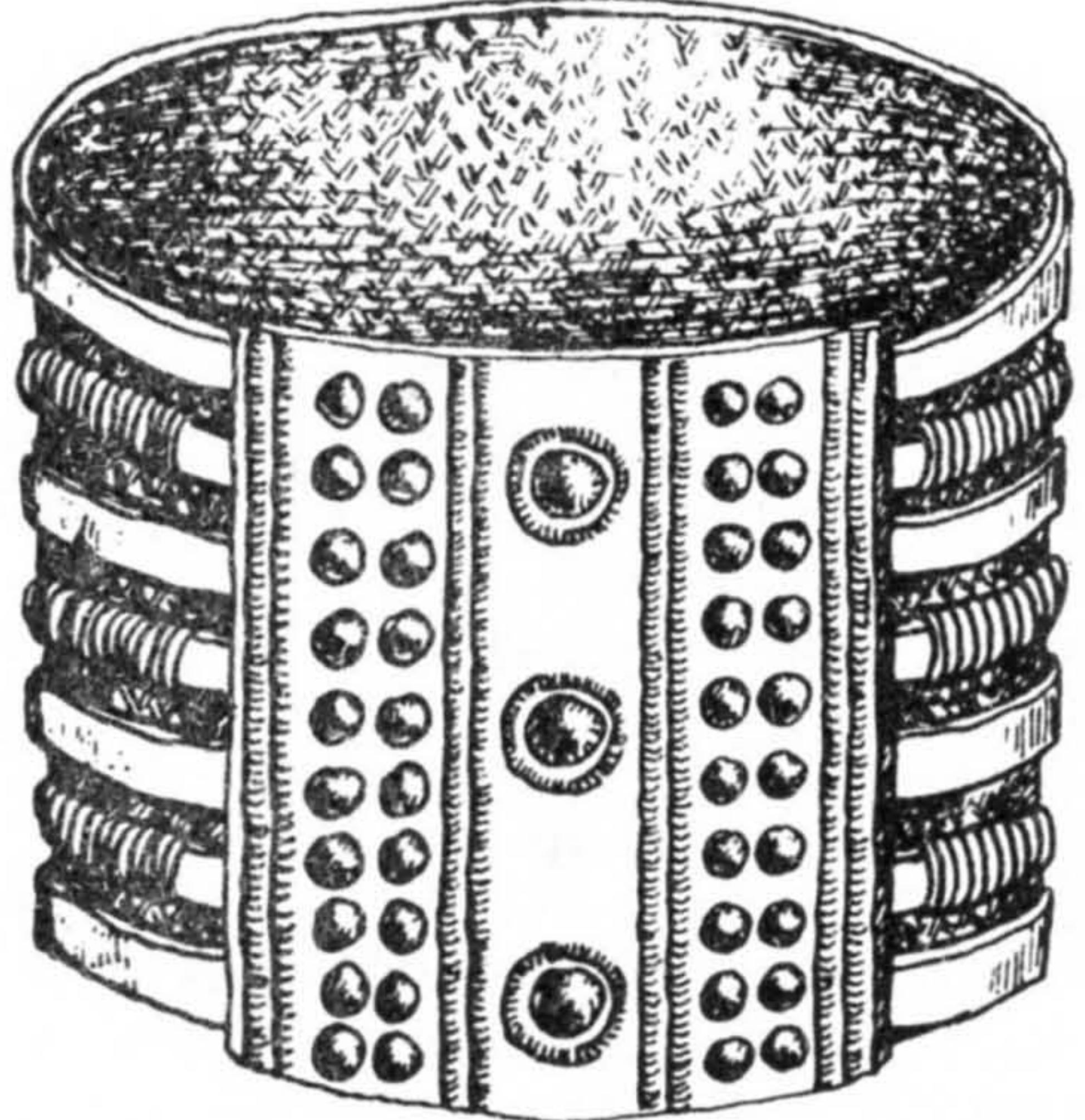
Pryšmančių-I kapinyno, lauko Nr. 281). Tik cheminiai tyrimai (žr. lent. 15) bei minėtų papuošalų dangos ir dekoro analogijos leido rekonstruoti pirminę segės išvaizdą (pav. 22). Segės paviršiuje pastebėtos pilkšvos apnašos aiškiai byloja apie buvusią dangą, skylutė leidžia spėti buvus kūgelius. Sidabro pėdsakų aptikti nepavyko.

Kiekvienas aptartujų papuošalų - sudėtingas dekoratyvinis ir meninis kompleksas, jį gaminant panaudota daug techninių sprendimų, nemažai įvairios žaliavos, sumanumo ir kruopštumo. Tirti įvairūs dirbinių tipai iš kelių, tiesa netoli vienas kito esančių, laidojimo paminklų, ir, kaip rodo analizių duomenys, visuose papuošaluose naudoti panašūs, tik detalėmis besiskiriantys elementai bei technologiniai procesai. Visų pirma tai kūgeliai, kurių raidą galėtume spėti, žvelgdami į lankinių laiptelinės segių papuošimą. Daugelio jų, ypač ankstesnių, viršutinė dalis dekoruota kaltiniais taškeliais, vėliau atsiranda sidabro plokštelėse iškalti spurgeliai ir kūgelių ornamentas. Gal ir kūgelis išsivystė iš to taško, kuriuo savo papuošalus taip mėgo marginti seniausieji Lietuvos gyventojai. Tik amžių tėkmė, pasaulėvaizdžio plėtimasis suteikė naują prasmę ir dimensiją. Tobulėjo ir atlikimo technika. Nors kai kurie papuošalai masyvūs, vis dėlto dažniau pastebime žaliavos taupymą, norą kombinuojant įvairius elementus išgauti spalvingą visumą. Galbūt jau imta gaminti daugiau darbo ir mažiau žaliavos reikalaujančius dirbinius, mokytasi tų įgūdžių, kurie nesvetimi ir senųjų meistrų palikuonims.

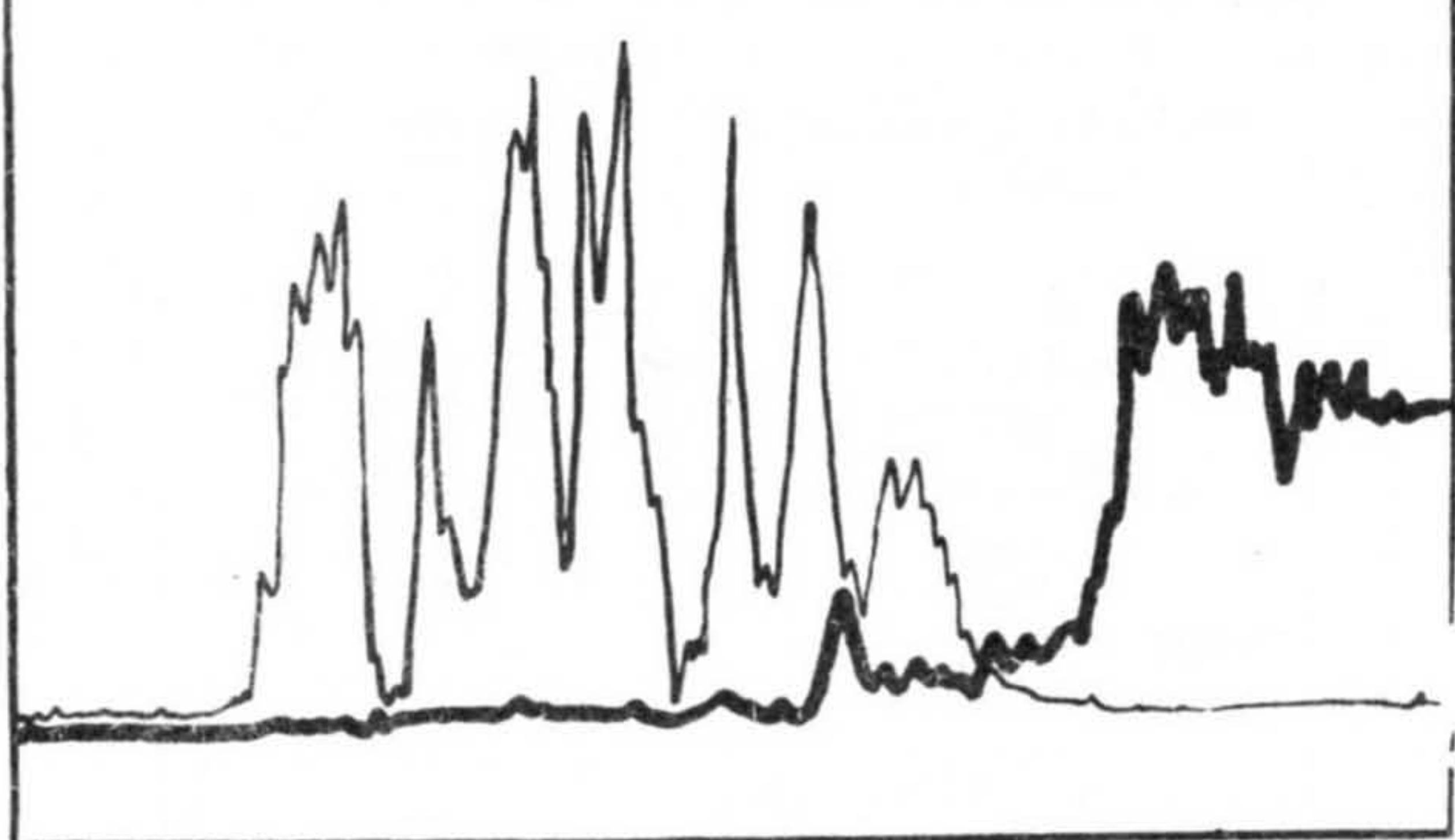
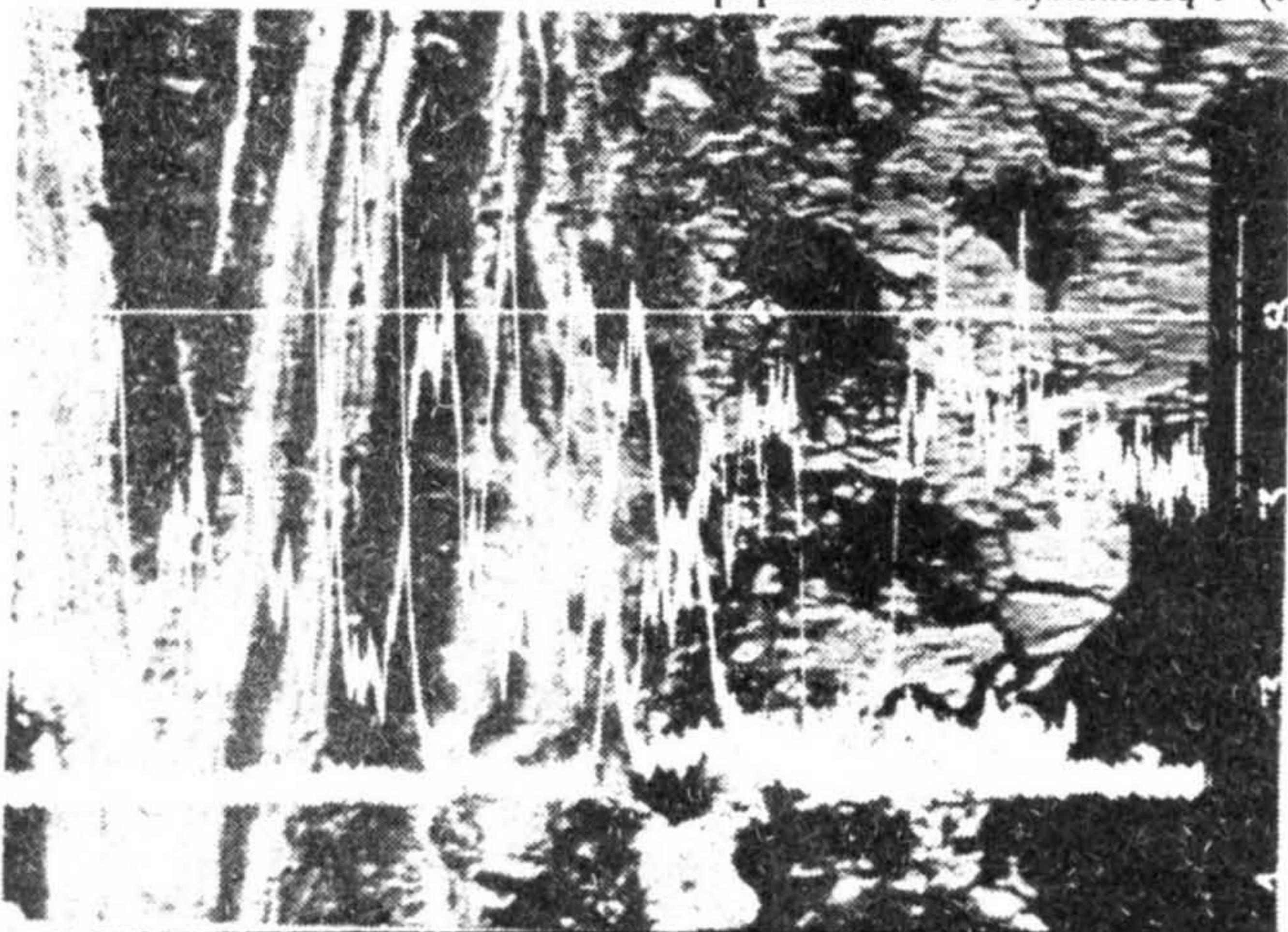
1 lentelė

KRYŽINIO SMEIGTUKO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 23
(LAUKO NR. 52) (PAV. 1) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio (pvz.) Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės %)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas-1	68	15,5	0,7	—	0,5
2	Pagrindas-2	68	15,4	0,6	—	3
3	Galvutės danga 3	3	1	0,9	77	2
4	Dangą tvirtinęs lydmetalis	3	1	18	—	5
5	Lydmetalis kūgelių viršūnėse	5,2	2,4	29,0	—	4,6
6	Kabučio pagrindas	75	16	0,5	—	—
7	Kabučio danga	2	1,4	0,5	75	—
8	Kabučio lydmetalis	4	1,4	40	—	10

Pav. 19. Galvos papuošalo iš Pryšmančių-I (Kretingos raj.) kapo Nr. 16 rekonstrukcinis piešinys

Sn Ag

Pav. 20. Galvos papuošalo (pav. 19) kūgelio metalo struktūra, $\times 200$. Kreivės rodo sidabro ir alavo pasiskirstymą plokštelėje

2 lentelė

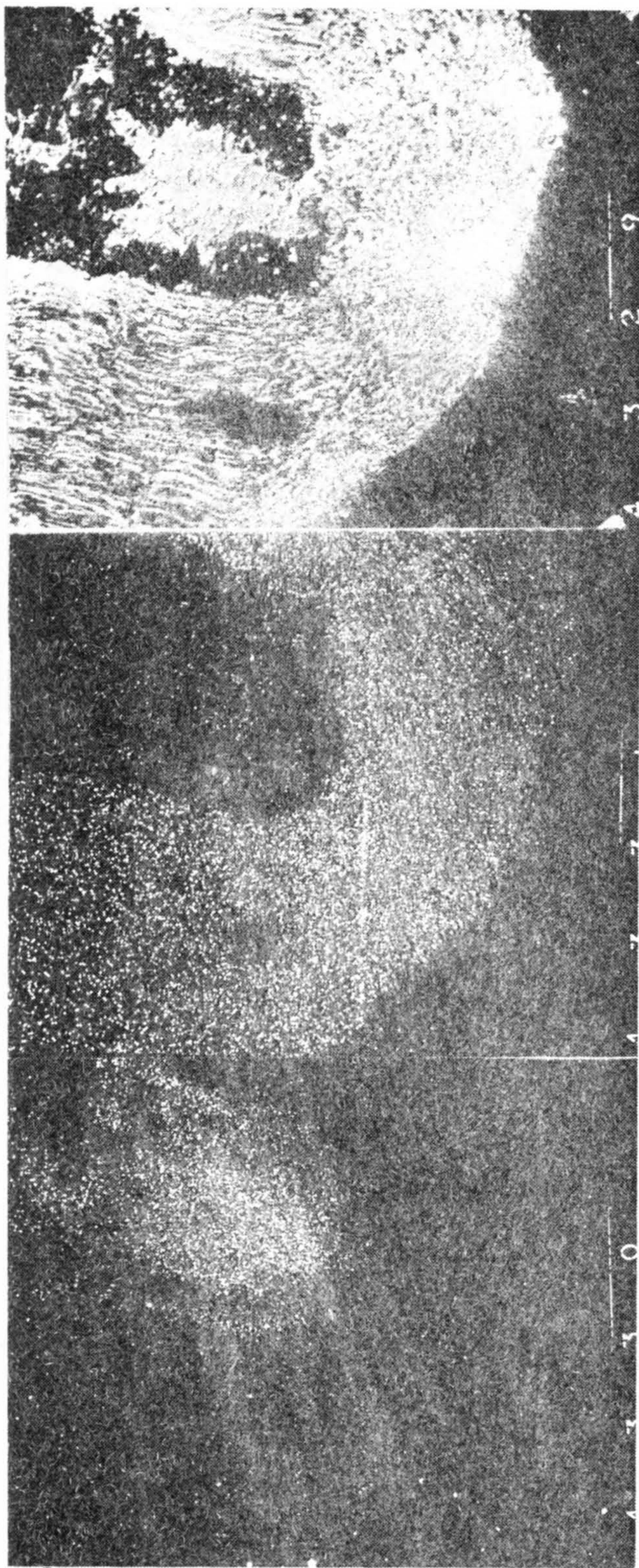
KRYŽINIO SMEIGTUKO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 23
(LAUKO NR. 53) (PAV. 3:2) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas-1	66	15,6	2,7	—	0,5
2	Pagrindas-2	64	11	2,8	—	—
3	Galvutės danga	5	—	—	67	—
4	Lydmetalis, tvirtinės galvutės dangą	5	1,5	35	2	—
5	Kūgelij laikiusi kniedė	66	15,6	0,7	—	0,5

3 lentelė

KRYŽINIO SMEIGTUKO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 7
(LAUKO NR. 119) (PAV. 4) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	73	14	0,5	—	0,5
2	Galvutės danga	26	2,6	0,4	28	1,4
3	Dangą tvirtinės lydmetalės	4,8	0,5	13,4	—	25
4	Lydmetalės kūgeliu viršūnėse	7,3	0,5	14	—	20

Pav 21. Galvos papuošalo (pav. 19) kūgelio vaizdas, $\times 100$: a - kompo. b, c - elementų pasiskirstymas, gautas būdinguose rentgeno spinduliuose, b - sidabras, c - alavas

4 lentelė

KRYŽINIO SMEIGTUKO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 21
(LAUKO NR. 45) (PAV. 7) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	64	18,3	2	—	2
2	Galvutės danga	6,5	2	9	26	—
3	Lydmetalis	7,5	4,5	40	—	—

5 lentelė

KRYŽINIO SMEIGTUKO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 9
(LAUKO NR. 131) (PAV. 3:1) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	77	14	1	—	1
2	Galvutės danga-1	4,6	0,6	30	—	4
3	Galvutės danga-2	64	5,2	30	—	—
4	Lydmetalis	18	0,2	46	—	10
5	Lydmetalis iš kūgelio viršaus	0,2	0,3	40	—	12

6 lentelė

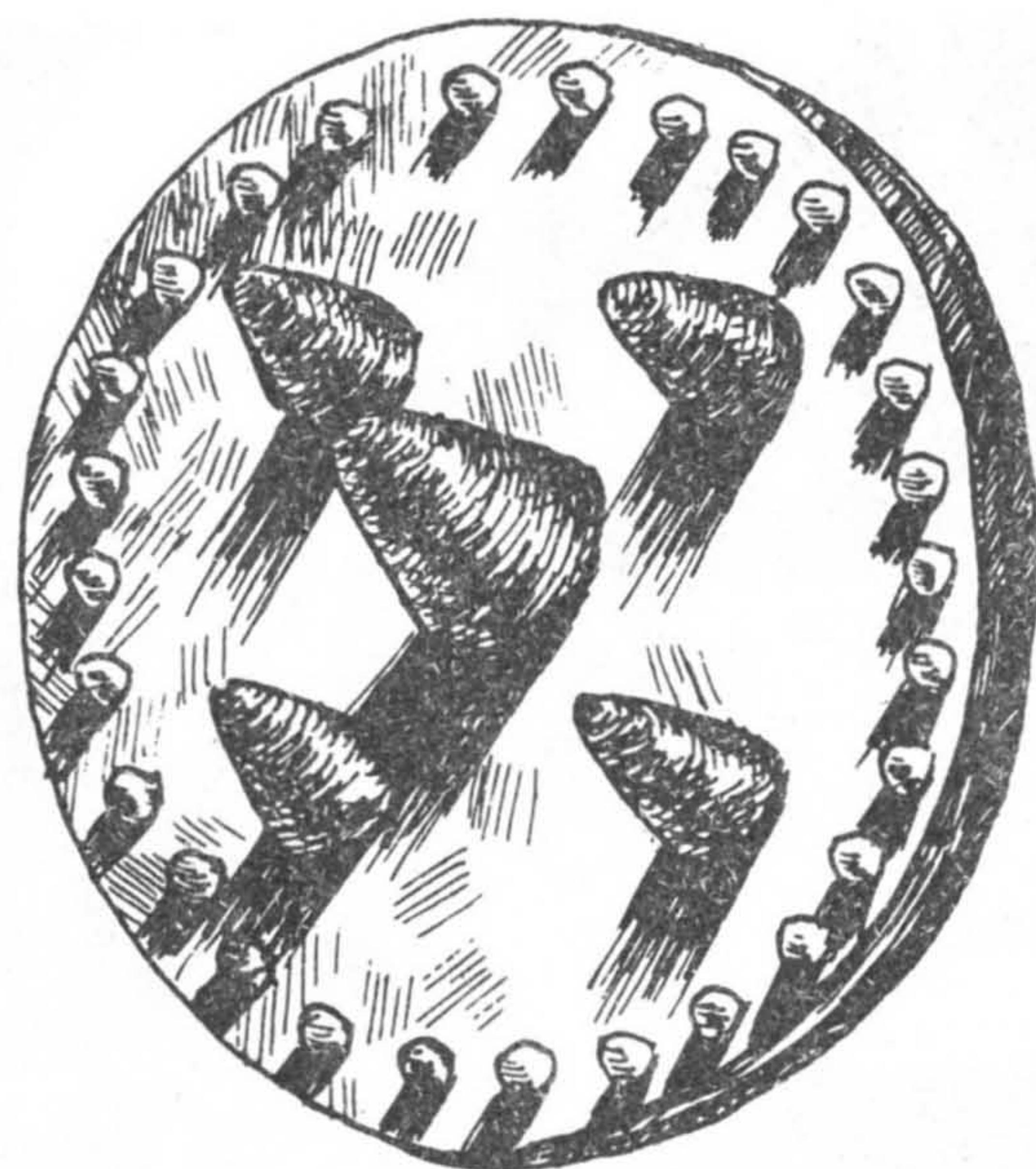
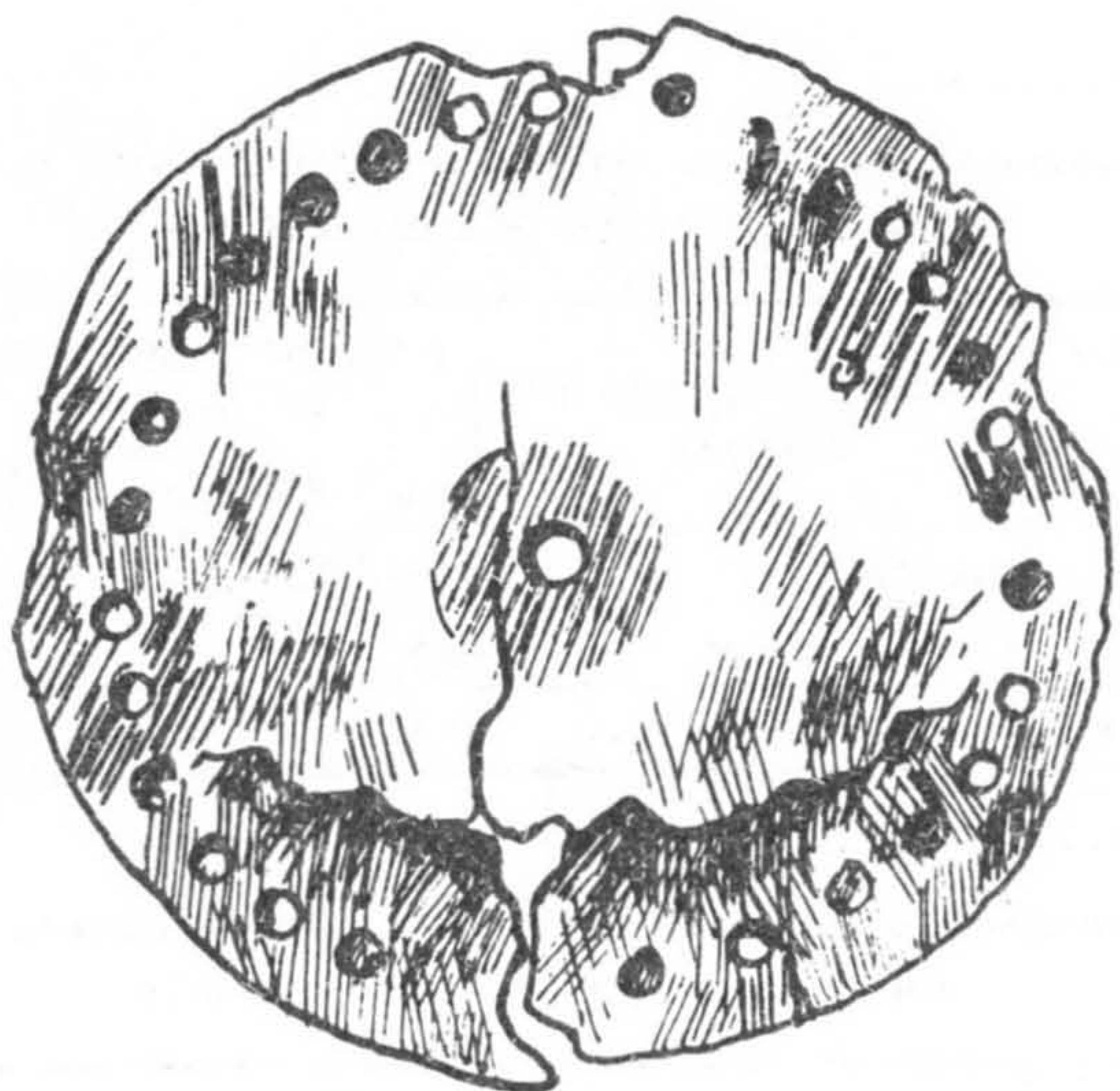
SMEIGTUKO TRIKAMPE GALVUTE IŠ GENČŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 171 (LAUKO NR. 40) PAV. 9) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	52,7	11,5	4,7	0,8	—
2	Kilputė, laikiusi kūgelį	26,7	0,8	0,4	0,8	—
3	Kūgelis	16,5	1,6	2,2	23,4	0,3

7 lentelė

SMEIGTUKO TRIKAMPE GALVUTE IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO KAPO NR. 7 (LAUKO NR. 103) (PAV. 11:2) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas-1	65	0,5	1,5	—	0,6
2	Pagrindas-2	67	8,8	1,2	—	1
3	Galvutės paviršiuje buvusi medžiaga-danga	40	1,2	25,7	—	5,0

Pav. 22. Apskritinė segė (Pryšmančiai-I, Kretingos raj., 1985 m. atsitiktinis radinys, lauko Nr. 281) ir jos rekonstrukcinis piešinys

8 lentelė

SMEIGTUKO TRIKAMPE GALVUTE IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO
KAPO NR. 21 (LAUKO NR. 28) (PAV. 11:1) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	60	0,4	2,3	—	1
2	Galvutės dangos likučiai	10	1	10	—	—
3	Medžiaga, buvusi skylučių viduje	4,2	0,7	21,3	—	—

9 lentelė

LANKINĖS LAIPTELINĖS SEGĖS IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO
KAPO NR. 29 (LAUKO NR. 109) (PAV. 15:1) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	82	15	1,3	—	—
2	Laiptelių danga	4	1	33,4	—	5

10 lentelė

LANKINĖS LAIPTELINĖS SEGĖS IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO
(LAUKO NR. 150) (PAV. 15:2) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	66	14	2	—	1
2	Laiptelių danga	34	2	50	—	—

11 lentelė

LANKINĖS LAIPTELINĖS SEGĖS IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYNKO
KAPO NR. 40 (LAUKO NR. 215) (PAV. 17) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	73	11	0,4	—	0,3
2	Dangos plokštélė	2,5	—	0,1	89	—
3	Lydmetalis, tvirtinės dangų	2,6	0,3	11,2	—	10
4	"Lopo" plokštélė	70	17	—	—	1,2
5	Lydmetalis, kuriuo taisytas lūžis	1,7	0,6	32,5	—	9

12 lentelė

LANKINĖS LAIPTELINĖS SEGĖS IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYS
KAPO NR. 30 (LAUKO NR. 119) (PAV. 15:3) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	60	10	0,6	—	—
2	Laiptelių danga	2	0,3	0,1	80	0,7
3	Lankelio danga	2	0,3	—	81	—
4	Lydmetalis	—	—	++++	—	++++

13 lentelė

GALVOS PAPUOŠALO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYS
MOTERS KAPO N. 16 (LAUKO NR. 14) (PAV. 19) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	52	1,6	9,3	—	0,6
2	Lydmetalis, virtinės 2 pagrindo plokštėles	—	—	35,6	—	4,9
3	Danga-1	22	3,7	1	65	0,7
4	Danga-2	23	4,7	1	66	0,6
5	Kilputė	22	0,4	14	—	0,6

14 lentelė

GALVOS PAPUOŠALO IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYS
MOTERS KAPO NR. 7 (LAUKO NR. 102) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	76	13	1,5	—	0,6
2	Danga	16	1	54	—	—

15 lentelė

APSKRITINĖS SEGĖS IŠ PRYŠMANČIŲ-I KAPINYS
(LAUKO NR. 281) (PAV. 22) CHEMINĖ SUDĒTIS

Pavyzdžio Nr.	Dirbinio fragmento pavadinimas	Pavyzdžio cheminė sudėtis (masės%)				
		Cu	Zn	Sn	Ag	Pb
1	Pagrindas	66	18,7	1	—	—
2	Medžiaga skylutėse	3	0,4	25	—	—
3	Paviršiaus danga	—	—	11	—	5

LITERATŪRA

- Vaitkunskienė L. Sidabras senovės Lietuvoje. V., 1981.
- Vaitkunskienė L., Merkevičius A. Spalvotųjų metalų dirbiniai ir jų gamyba. Lietuvių materialinė kultūra IX-XIII amžiuje. V., 1978. T. 1.
- Kulikauskienė R., Matulionis E. Senovės meistrų paslaptys // Mokslas ir gyvenimas. 1987. Nr. 10.
- Volkaitė-Kulikauskienė R., Jankauskas K. Senųjų lietuvių papuošalų alavas // LA. V., 1991. T. 8.
- Volkaitė-Kulikauskienė R. Dėl kai kurių Pryšmančių (Kretingos raj.) kapinyno papuošalų gamybos // MADA. 1988. Nr. 3(104).
- Bliujienė A., Petrauskienė J. II-XV a. alavuoti papuošalai Lietuvoje // Mokslas ir gyvenimas. 1989. Nr. 11.

FINE DESIGN OF ADORNMENTS FROM NON-FERROUS METALS

KĘSTUTIS JANKAUSKAS

SUMMARY

Archaeological material from Lithuanian maritime region is rich in non-ferrous metals which have been analysed in various aspects. The article presents the results of chemical analyses of 15 wares from Pryšmančiai I barrow and one from Genčai I barrow (both of the Kretinga distr.). The analyses were made with electron-probe microanalyser JXA-50A.

The technology of manufacture and fine decoration are in the focus of the article. The most of the examined decorations were found in women's graves, i.e. cross-like pins decorated with cones, pins with triangular heads, cross-bow "step" brooches, head adornments and a round brooch. All these adornments have some common technological elements: they are decorated with silver and tin pla-

tes and cones bound with the help of solder. Tin or tin-lead mixture was used in the manufacture of adornments as solder. It has been noticed that tin often replaced silver while manufacturing decorations. Cone ornaments are of special interest from the point of view of the technique of their manufacture and the variety of fastenings, evolution and esthetic intention: everything that was closely connected with the variable world. Attention is paid to the secrets of ancient craftsmen's work i.e. manufacture of chains out of small hollow links.

The report presents the results of chemical analyses of wares, specific photographs that show the process of soldering composition of alloys as well as some drawings of wares.

FIGURE CAPTIONS

- Fig. 1. Cross-like pin decorated with cones (Pryšmančiai I, Kretinga distr. grave 23, field 52)
- Fig. 2. Scheme of the covering of the cross-like pin head (Fig. 1) x 500. Curves in photograph and drawing correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 3. Cross-like pins decorated with cones (Pryšmančiai I : 1 - grave 9, field 131; 2 - grave 23, field 53)
- Fig. 4. Cross-like pin decorated with cones (Pryšmančiai I, Kretinga distr., grave 7, field 119)
- Fig. 5. Joint of the covering of the cross-like pin head (Fig. 3:2) and metal smelting, x 500. Curves in the photograph and drawing correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 6. The covering of the cross-like pin head (Fig. 4) and metal smelting, x 500. Curves correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 7. Cross-like pin decorated with cones (Pryšmančiai I, Kretinga distr., grave 21, field 45)
- Fig. 8. Joint of the cones of the cross-like pin (Fig. 1) and metal smelting, x 500. Curves correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 9. Triangular head-pin (Genčai I, Kretinga distr., grave 171, field 40)
- Fig. 10. Image of the cone of a triangular head-pin (Fig. 9), x 500: a - compo, b, c - X-ray image of separate elements: b - silver, c - tin
- Fig. 11. Triangular head-pins (Pryšmančiai I, Kretinga distr.: 1 - grave 21, field 28; 2 - grave 7, field 103; 3 - grave 9, field 125)
- Fig. 12. Surface image of a triangular head-pin (Fig. 11:2). x 500. Curves correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 13. Surface image of triangular head - pin (Fig. 11:3). x 1000. Curves correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 14. Triangular head-pin (Fig. 11:1), x 100: a - common image, b - tin X-ray image
- Fig. 15. Cross-bow "step" brooches (Pryšmančiai I, Kretinga distr. : 1 - grave 29, field 109; 2 - an accidental find from field 150 (1985); 3 - grave 30, field 119)
- Fig. 16. Image of the step covering of a cross-bow "step" brooches (Fig. 15:2) x 300. Curves correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 17. Cross-bow "step" brooch (Pryšmančiai I, Kretinga distr., grave 40, field 215). Only a base is left, covering is ruined
- Fig. 18. Step covering and smelting of a cross-bow "step" brooches, x 500. Curves correspond to the distribution of elements while scanning
- Fig. 19. Head adornment (from Pryšmančiai I Kretinga distr.), reconstruction drawing of grave 16
- Fig. 20. Cone metal structure of a head adornment (Fig. 19). x 200. Curves correspond to silver and tin images on a plate
- Fig. 21. Cone image of a head adornment (Fig. 19), x 100: a - compo, b, c - X-ray image of elements, b - silver, c - tin
- Fig. 22. Round flat brooch (Pryšmančiai I, Kretinga distr., an accidental find from field 281 (1985) and its reconstruction drawing

KAULINIŲ-RAGINIŲ DIRBINIŲ GAMYBA KERNAVĖJE XIII-XIV A.

ROMAS JAROCKIS

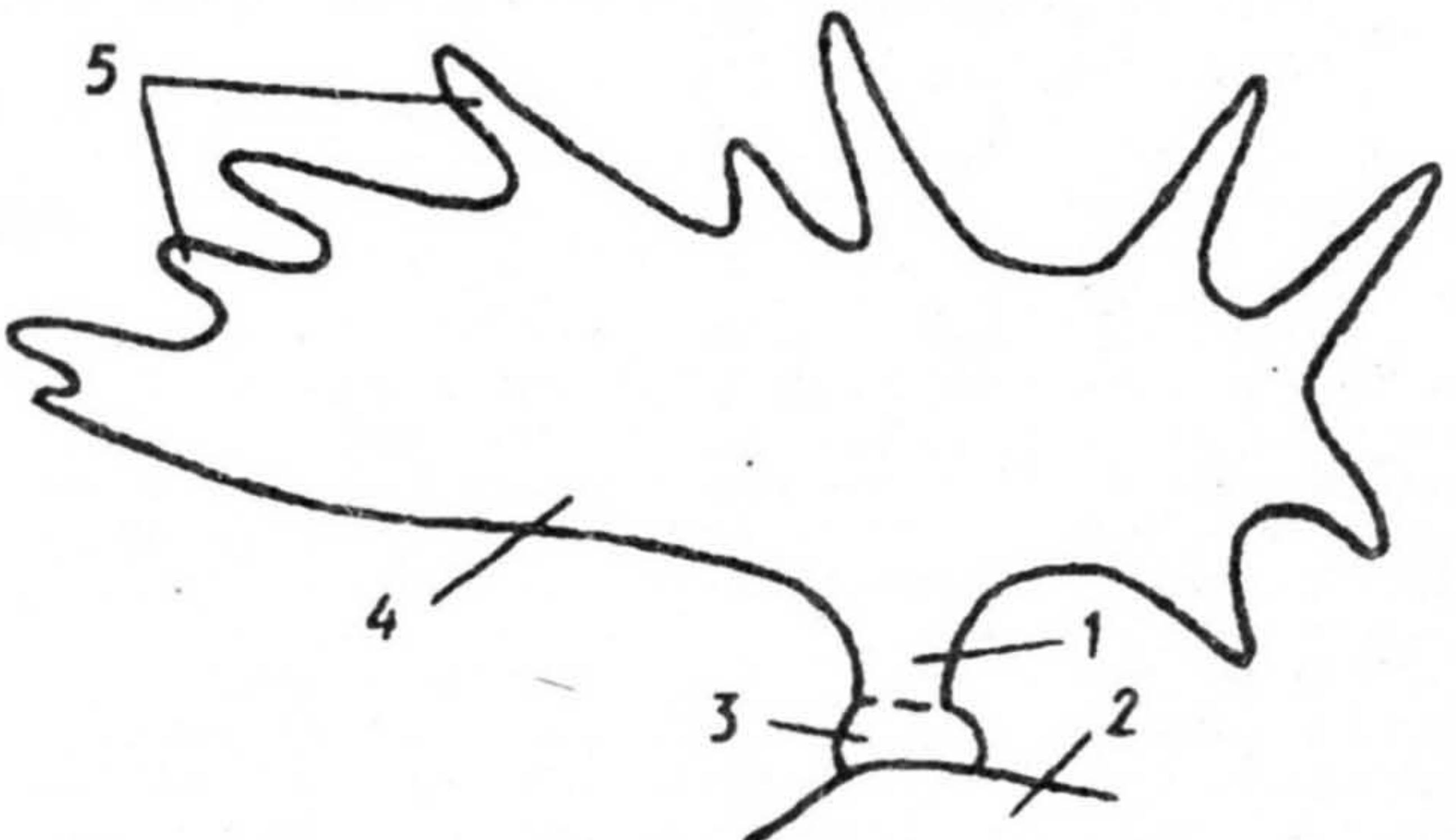
1. ĮVADAS

Darbai kaulinių-raginių dirbinių gamybos tema Lietuvos archeologinėje literatūroje labai nežymūs. Tai nulėmė daugelis priežasčių. Viena jų, kad kaulas ir ragas nepalankiose gamtinėse sąlygose blogai išlieka, kita - dauguma kaulinių-raginių dirbinių randami pavieniai, trečia - minėtų radinių gamybos pėdsakai aptinkami itin retai.

1986-1989 m. tyrinėjimų Kernavėje Pajautos slėnyje metu aptikta ir beveik visiškai ištirta amatininko kauladirbio sodyba, datuojama XIII a. pab. - XIV a. I puse [5; 6]. Minėta sodyba - kol kas vienintelis tokio pobūdžio archeologinis objektas, tirtas Lietuvoje. Tiesa, 1983 m. ten pat Kernavėje, tyrinėjant "Pilies kalno" piliakalnio aikštę, prie pylimo XIII-XIV a. sluoksnyje taip pat buvo užfiksuoti nežymūs kauladirbio gamybinės veiklos pėdsakai [10].

Šio darbo tikslas - remiantis slėnyje dirbusio kauladirbio sodyboje rasta unikalia, masine medžiaga, pabandyti rekonstruoti dirbinių procesą.

Neseniai populiarioje literatūroje pasirodė tyrinėjimų Pajautos slėnyje autoriaus straipsniai Kernavės tema. Viename jų, be kitų dalykų, minimi kai kurie kaulinių-raginių dirbinių gamybos momentai [7]. Šiuo klausimu rašyta ir kitų šalių autorių archeologinėje literatūroje [1; 4; 11; 15; 19]. Taip pat galima remtis kaimyninių kraštų, chronologiškai artimų ir analogiškų Kernavei, objektų tyrinėjimų metu užfiksuota skelbiama ir daugiau ar mažiau analizuojama medžiaga. Kaulinių-raginių dirbinių

1 pav. Briedžio ragas. 1 - kamienas, 2 - kaktikaulis, 3 - rožė, 4 - mentė, 5 - šakos